МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ІСТОРІЇ

«Рекомендована до захисту»

Протокол № 10 від 23 травня 2017 р.

Завідувач кафедри

_____проф. Г.П.Докашенко
(підпис)

«ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ НА СХОДІ УКРАЇНИ В КІЛЬКІСНОМУ ТА ЯКІСНОМУ ВИМІРАХ»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня
«магістр» зі спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Виконавець:
студентка 601-м групи факультету
соціальної і мовної комунікації
Бокова Ганна Володимирівна

Науковий керівник:
д. іст. н., професор
Докашенко Галина Петрівна

Бахмут – 2017

АНОТАЦІЯ

Представлена робота присвячена розвитку волонтерського руху в Україні під час та після Революції гідності, досліджено трансформацію волонтерства від стихійного руху для вдоволення потреб до свідомої громадської та політичної діяльності.

У дослідженні проведений аналіз розвитку громадської активності української діаспори і доведено, що основним мотивом діяльності української громади за кордоном до здобуття Україною незалежності було наближення цього часу, збереження національної свідомості і допомога Україні після проголошення Незалежності, особливо під час війни на Сході. На основі розвитку громадянського суспільства у канадській діаспорі зроблено висновок, що основною рушійною силою громадського і волонтерського руху була і залишається патріотична складова.

В роботі показано, що свідома позиція волонтерів, які допомогли державі витримати у складний період початку війни - підтримали армію, переміщених осіб, створили образ воїнів як національних героїв. Розвиток громадянського суспільства продукує в країні соціальний капітал, що має стати поштовхом для переходу українського суспільства від «природного стану» до суспільства «відкритого доступу», тобто доступу широких мас до керівництва державою.

Ключові слова: волонтери, волонтерський рух, українська діаспора, українська громада, громадський рух, Революція Гідності, українська громада. війна на Сході України.

SUMMARY

The research work deals with the development of the volunteer movement in Ukraine during and after the Revolution of Dignity, the transformation of volunteering is examined from the spontaneous movement to meet the needs to conscious public and political activities.

In the study the development of the Ukrainian Diaspora's public activity is analyzed and it is proved that the main motive of the Ukrainian community's activity abroad before Ukraine gained independence was approaching of this time, preservation of national consciousness and aid for Ukraine after the declaration of Independence, especially during the war in the East. On the basis of the development of civil society in the Canadian Diaspora it is concluded that the main driving force of public and the volunteer movement was and still is a patriotic component.

It is shown that the awareness of the volunteers who helped the state to survive in the difficult period at the beginning of the war – supported the army, displaced persons, created the image of soldiers as national heroes. The development of civil society produces in the country the social capital that should become the impetus for the transition of the Ukrainian society from the "natural state" to the society of an "open access", i.e. the masses' access to the leadership of the country.

Keywords: volunteers, volunteering, Ukrainian Diaspora, Ukrainian community, social movement, Revolution of Dignity, the war in the East of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП……..5
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ…….12
1.1. Історіографія питання……. 12
1.2. Джерельна база…… 14
1.3. Методологічні засади……...19
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І……..21

РОЗДІЛ ІІ. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ… 22
2.1 Історичні засади волонтерського руху……22
2.2. Волонтерський і громадський рух як основа збереження національної свідомості української діаспори…… 36
2.3 Кількісні та якісні характеристики волонтерського руху під час Революції Гідності і початку збройного конфлікту на Сході……..48
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІ …….62

РОЗДІЛ ІІІ. ЕВОЛЮЦІЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.
3.1 Трансформація волонтерського руху від вдоволення потреб до свідомої громадянської позиції…… 64
3.2. Розробка уроку з використанням матеріалів дослідження…… 72
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ……79

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ…… 81
ПОСИЛАННЯ…… 83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……97

ВСТУП

За результатами дослідження, проведеного у грудні 2014 року на замовлення ООН 62% респондентів визнали велику роль волонтерів у політичних змінах, 85% відсотків згодні з тим, що волонтерський рух допомагає зміцнювати мир, а 71% українців назвали волонтерський рух важливою складовою громадянського суспільства. Крім того, що українці у складний для країни час визнали значну роль волонтерства у становленні громадянського суспільства, вони не просто спостерігають а й беруть участь у цьому русі.

За даними дослідження майже чверть українців (23%) мали досвід волонтерської діяльності, із них 9% українців почали займатись волонтерством протягом останнього року (Діаграма 1).

Діаграма 1. Частка волонтерів (N=1000).

Основним напрямом діяльності волонтерів у 2014 році стала допомога українській армії та пораненим - цим займались 70% волонтерів. До подій Майдану найбільш актуальними напрямами діяльності були допомога

соціально незахищеним групам населення та благоустрій громадського простору. [1]

Малюнок 1. Розподіл сфер волонтерської діяльності.

Визнаючи велику роль волонтерів у сучасній історії, керівництво держави і місцевих громад почало святкувати Міжнародний день волонтерів, який відзначається 4 грудня, на центральному рівні, вручаючи лідерам волонтерського руху нагороди і звання.

Про визнання волонтерської діяльності важливою складовою у збереженні суверенітету Української держави також свідчить вкрай негативне ставлення до волонтерів з боку збройних формувань на окупованій території, де волонтерство визнається як звинувачення, що висувалося цивільним особам на допитах [2]. Звідси і випливає актуальність обраної теми.

Мета. У своїй роботі ми прагнемо дослідити історію, основи, причини виникнення волонтерського руху в України і української діаспори у світі, а також простежити еволюцію і наслідки розвитку волонтерського і громадського руху для розвитку країни.

Волонтерський рух в Україні і світі - це не просто неформальне явище. В нашій країні в 2011 році навіть прийнято Закон України про волонтерську діяльність, який визначає основні засади її впровадження. Після сплеску волонтерської діяльності під час Майдану і воєнних подій на Донбасі виникла потреба у внесенні змін до Закону, тож на сьогодні діє редакція затверджена в жовтні 2016 року. Законом визначено, що волонтерська діяльність - добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. [3]

Глобальними нормативно-правовими документами, які діють на світовому рівні у сфері волонтерської діяльності вважається підписана в 1990 році загальна декларація волонтерів [4], пізніше у 2001 році в Нідерландах була підписана декларація про волонтерську діяльність [5]. Декларація, прийнята в Амстердамі на 16 Всесвітній конференції волонтерів називає волонтерську діяльність основою побудови та розвитку громадянського суспільства як основу демократичного суспільства.

При загальній тенденції до підсилення волонтерського і громадянського руху по всьому світу, у якості провідника демократії, стає зрозумілим, чому саме у такий складний України - час політичних перетворень і воєнних дій - спостерігається спалах волонтерського руху.

Сучасний волонтерський рух в Україні ми визначимо як об'єднання людей, які незважаючи на всі відмінності, задля збереження державності під впливом підвищеної національної свідомості, діють разом для спільного вироблення нових способів вирішення проблем у суспільстві.

Події останніх двох років створили багато викликів для суспільства, держава не справлялася зі своїми функціями і в тих напрямках, де державні органи не мали змоги чи досвіду виник волонтерський рух. Тож відповідно до потреб волонтерський рух як реакція на проблему розвинувся у декількох напрямках:

- підтримка Майдану. Учасники Майдану потребували матеріальної підтримки (харчі, забезпечення, медикаменти), тож ці потреби задовольнялися саме волонтерами, які підтримували життєдіяльність Майдану (Комітет допомоги Україні в Монреалі, Самооборона Майдану);

- допомога військовим. Навесні 2014 року після окупації Криму, почалися військові події на Донбасі. Згодом стало зрозуміло, що військові, які прибували на Схід зі Збройних сил України не мали забезпечення формою, харчуванням, озброєнням, транспортом. Допомогу почали надавати як місцеві патріоти-волонтери, так і волонтери з інших куточків України, Польщі, Канади – Бахмут Український, Краматорські бджілки, Армія SOS, Фонд Діани Макарової, Повернись Живим, Народний Тил і т.д [6];

- участь у добровольчих підрозділах. Учасниками перших добровольчих батальйонів («Донбас», «Айдар», «Дніпро», «Ніжин»), що визволяли від терористичних угрупувань у літку 2014 року міста на Сході України були добровольці - волонтери. Підрозділи були створені і певний час утримувалися за рахунок волонтерської підтримки;

- допомога переселеним особам. Після окупації Криму і Донбасу почалася вимушена міграція населення, яке не мало змоги чи не хотіло

терпіти «нову владу». Вимушено переміщенні особи, так почали називати переселенців всередині країни, потребували термінової допомоги в розселенні і забезпеченні перших потреб, адаптації на новій території, працевлаштуванню. В цьому напрямку почали працювати як поодинокі волонтери так і організації (Донбас SOS, Крим SOS, Станція Харків, християнські церкви);

- професійна допомога постраждалим на Майдані і війні. Фахівці у сфері медицини, юриспруденції, психологічної підтримки стали надавати безоплатну допомогу майданівцям, а пізніше військовим. Люди об'єдналися і були створені цілі організації для такої підтримки по сферам чи комплексної допомоги. (Перша медична рота ім. Пирогова, Світовий конгрес українців «Захист патріотів» тактичне навчання військових [7]).

- інформаційна підтримка. Війна почалася і продовжується не тільки на фронті, а й у інформаційному просторі, спрощення фейкової інформації, освітні ініціативи з інформування про події в Україні взяли на себе як українська діаспора, так і українські ініціативи (Відкритий Університет Майдану[8]);

- пошук зниклих безвісті та звільнення полонених «Союз Народна Пам'ять», гуманітарна місія «Чорний тюльпан»;

- культурні ініціативи. Культурні десанти українських митців на Донеччину для виступів перед військовими і місцевим населенням, проведення фестивалів (Потяг Єднання «Труханівська Січ», культурний десант);

- допомога родинам загиблих, реабілітаційна допомога пораненим бійцям. Створилися організації, що взяли на себе збір коштів на операції і протези для поранених, забезпечення дітей загиблих (ГО «Підмога. Інфо», «Комітет допомоги Україні», Об'єднання українців у Польщі Щецинське відділення та інші).

Тож об’єктом роботи є волонтерські ініціативи і громадські організації в Україні, Канаді, Польщі. Предметом роботи є діяльність цих громадських організацій і волонтерських ініціатив. Хронологічні рамки роботи охоплюють період з 20-х років двадцятого століття, коли українці, що брали участь в подіях створення і захисту УНР, виїхали до Канади і створили там громадські спілки до реального часу, коли в Україні продовжують діяти волонтерські і громадські організації.

Завдання роботи полягають:

- у дослідженні розвитку волонтерської і громадянської активності українців на засадах національної свідомості. Що буде доведено з прикладів українців, які виїхали з країни за радянських часів. Активність канадійської діаспори, що виїхала з України після подій Революції 1917 року і Громадянської війни, що мала відношення до формування УНР, продовжувала підтримувати національний рух серед українських емігрантів, боролася за незалежність України. Польська і американська меншини з метою збереження національної ідентичності теж на волонтерських засадах утворювала громадські об’єднання для збереження своєї національної тотожності. Тож на наш погляд феноменом підсилення волонтерського руху і громадської активності в Україні є національна самосвідомість українців, які завжди прагнули побудувати свою державу, але багато років не мали на то можливості. Сьогодні, коли в де юре в незалежній Україні з’явилася фізична загроза, люди з новою силою піднялися на боротьбу за фактичну незалежність.

- дослідження наслідків активного розвитку волонтерства. Волонтерський і громадський рух допомагають створенню горизонтальних зв’язків між членами суспільства, які були знищені під час панування радянської ідеології, що будувала владу саме на центральній лінії партії. Окремі групи людей в громаді не мали соціальних зв’язків поза цією партійною ідеологією. Тепер, коли в громадах люди об’єднуються задля соціальної допомоги іншим чи створення добробуту для всієї громади,

борються за демократичні принципи, в України з'явилася можливість від пострадянської збіднілої за останні 25 років країни перетворитися в модернову і розвинену демократію.

Саме такі соціальні зв'язки на думку історика Ярослава Грицака служать передумовою переходу до системи відкритого доступу людей до влади і сталого розвитку країни. Саме рух по горизонталі надає змогу рухатися від цінностей виживання до цінностей самовираження [9].

Тож в даній роботі зроблено спробу на прикладах сучасної історії нашого міста окреслити основні напрямки трансформації волонтерського руху від рішень емоційного рівня до свідомої громадянської позиції його організаторів і учасників.

Апробація результатів роботи відбувалася на І регіональній науково-краєзнавчій конференції «Бахмутська старовина: краєзнавчі дослідження – 2017», XV Міжрегіональній конференції молодих учених та аспірантів «Дослідження молодих науковців у галузі гуманітарних наук».

Мета і завдання роботи обумовили її структуру, яка складається із вступу, трьох розділів, висновку, посилань, списку використаних джерел (всього 112 найменувань). Загальний обсяг роботи –110 сторінок, основний текст – 82 сторінки.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ

1.1. Історіографія питання.

Історіографія проблем громадської ініціативи та розвитку громадських організацій і рухів, зокрема, волонтерського руху, доволі різнопланова як за авторством, так і за спрямованістю досліджень. Перше важливе зауваження, яке стосується історіографічної основи, полягає у практичній відсутності робіт щодо волонтерського руху в радянській історіографії, оскільки таке явище стало безумовним досягненням най новітньої історії країни.

Систематизація наявної історіографії надала можливість виділити наступні групи:

- дослідження теоретичного характеру, автори яких висвітлюють загальні засади волонтерства, його можливості у вирішенні громадських проблем. Серед цих робіт виділимо роботи американського політолога Дугласа Нортона і історика, політолога українського походження Я. Грицака, згідно з якими історично відомими типами суспільства є суспільство «природного стану» та суспільство «вільного доступу». Вони розкривають роль волонтерства у досягненні другого етапу, тобто суспільства «вільного доступу», яке, на думку вказаних авторів, є найвищим досягненням сучасного людства [9,100,102];

- до вказаної групи додаються дослідження з історії волонтерського руху за кордоном, зокрема історія «Червоного Хреста», як організації милосердя, благодійності. Більшість учасників цієї організації – це волонтери, для яких найвищої цінністю була й залишається людське життя та здоров’я [12, 15, 16, 29, 101, 104];

- наступна група робіт присвячена аналізу волонтерського руху в інших країнах демократичного світу, де волонтери це вже звичайне явище суспільно-політичного життя. Особливе значення для нас мали роботи, в яких аналізується волонтерський рух української діаспори. Це роботи з історії волонтерського руху української діаспори Канади, Польщі, США та

інших країн. В них аналізуються кількісні та якісні показники організації руху, основні напрямки волонтерського руху, його результативність, місце й роль волонтерського руху в громадському житті демократичного суспільства [33-45, 48]. В цій групі ми також виокремлюємо роботи про роль української діаспори у досягненні незалежності України та на перших етапах її становлення [44, 46, 47, 50];

- найбільш широко представлена історіографічна група присвячена характеристиці волонтерського руху в Україні. Більша частина цих робіт – статті в періодичній пресі, виступи на радіо і телебаченні, матеріали, розташовані в соціальних мережах, частково їх авторами є самі волонтери [26, 52 – 54, 58-59, 84-86, 94]. Активно тут представлені статті учасників добровольчих батальйонів [70-74]. Вказані роботи мають публіцистичний характер, написані на емоційному піднесенні й створюють морально-емоційний фон для аналізу волонтерського руху. Значна частина статей в цій групі підготовлена журналістами, громадськими активістами, які подають в основному фактичний матеріал з різних аспектів волонтерства. Автори цих робіт не претендують на глибокий аналіз із визначенням напрямків, перспектив, уроків руху [19, 24-25, 27-28, 51, 63, 66-67, 78, 95, 98]. Однак в цій групі вже є роботи проблемно-аналітичного характеру, наприклад, навчальний посібник «Школа волонтерів» та методичні рекомендації щодо організації волонтерського руху [18, 31].

Суспільно-політична ситуація в країні поставила на порядок денний питання систематизації наявного досвіду, проміжного підведення підсумків, визначення напрямків подальшого розвитку. Відповіддю на цю потребу стало проведення в Києві VII Міжнародної конференції «Благодійність та волонтерство в дії: рятуємо, примирюємо, будуємо майбутнє» у лютому 2015 р. Серед завдань конференції – ознайомлення з успішними міжнародними та вітчизняними практиками благодійних організацій в наданні термінової допомоги у період конфлікту, в мобілізації ресурсів, у захисті прав та пошуку шляхів примирення у пост-

конфліктний період; окреслення зон впливу та відповідальності держави, громадянського суспільства та благодійників у реалізації завдань, спрямованих на побудову миру та примирення у державі; обговорення ролі комунікації та інформаційних механізмів впливу задля консолідації та координації благодійних і волонтерських ініціатив. Учасники конференції проаналізували роль благодійників і волонтерів «як агентів процесу побудови миру, розв'язання конфлікту й примирення у суспільстві» [https://www.prostir.ua/event/vii-mizhnarodna-konferentsiya-ufb-blahodijnist-ta-volonterstvo-v-diji-ryatujemo-prymyryujemo-ta-budujemo-majbutnje/].

Отже, аналіз наявної історіографічної бази демонструє нагальну потребу комплексного аналізу волонтерського руху в призмі розвитку громадянського суспільства в Україні і його поступу до суспільства «вільного вибору».

1.2. Джерельна база

Усю сукупність джерел з теми пропонуємо класифікувати за походженням і змістом на дві групи: документи офіційного походження та документи особового походження.

Група документів офіційного походження включає такі підгрупи:

- матеріали газетної періодичної преси всіх рівнів, що виходили впродовж 2004 – 2017 років перш за все в Україні, які стали одним із головних історичних джерел дослідження;

- законодавчі акти, документи центральних і місцевих органів виконавчої влади (Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14.04.2014 № 405/2014, матеріали, пов'язані із діяльністю Бахмутської міської Ради та ін.), що демонструють процес розгортання волонтерського руху як відповідь на основні показники законодавчо-процесуальної площини;

- документи громадських організацій, що дозволяють зробити висновки щодо особливостей керівництва руху, його організаційних форм та напрямків;

- статистичні дані, які надають внаслідок соціологічних опитувань, аналітичних досліджень тощо;

- методична література – довідкові видання, рекомендації щодо організації й проведення волонтерського руху.

Група документів особового походження представлена такими підгрупами:

- публіцистика та виступи керівників держави з різних аспектів політичного, економічного та культурно-ідеологічного життя країни;

- листування, в якому виділяємо два типи: приватне листування та «листи до влади», тобто звернення до офіційних органів влади;

- щоденники, мемуари учасників подій, як воїнів учасників антитерористичної операції, так і волонтерів, що вже видані деякими видавництвами, інтернет-виданнями та ін., наприклад, Валерій Макєєв. *100 днів полону, або позивний* «*911*» / В.Макєєв. — Черкаси: Видав. Олександр Третяков, 2015 - Книга-сповідь ... ; Сергій Лойко. Аеропорт та ін.

- матеріали усної історії. "Усна історія" - це новий науковий напрям, що інтенсивно розвивається з другої половини XX ст. Термін "усна історія" був введений ще Барбе д'Оревіллі (1852), проте отримав поширення після робіт професора Колумбійського університету Аллана Невінса. Останнім часом, у зв'язку з усвідомленням того, що від нас йдуть люди так званого "воєнного покоління", а також через відсутність широкого доступу для вчених до документів з історії локальних війн, до методів усної історії все частіше звертаються військові історики.

Сьогодні під "усною історією" розуміється наукова дисципліна, що володіє власним методом дослідження - інтерв'ю, за допомогою якого здійснюється фіксування суб'єктивного знання окремої людської особистості про епоху, в якій вона жила.

Сутністю цього дослідницького напрямку є запис (як правило, із застосуванням аудіо - та відеотехніки) усного оповідання очевидців тих чи інших подій, спогадів на задану тему або про якийсь життєвий період. Як метод історичної науки, усна історія:

· дозволяє зберегти свідчення безпосередніх учасників історичних подій,"маленьких людей", які в офіційних джерелах фігурують лише як статистичні одиниці, а часто і взагалі забуті;

· надає матеріал для інших галузей історичної науки - історичної антропології, історичної психології, історичної герменевтики;

· забезпечує трансляцію систем цінностей та культурно-семантичного коду від покоління до покоління.

Завдяки усній історії, минуле постає через світогляд рядових учасників історичного процесу. Адже, одне з "гострих" питань про спроможність історії як науки, поставлене ще в першій половині ХХ ст. французької Школою "Анналів" - про "тотальність" історії. Наприклад, ми вивчаємо історію битви, в якій брало участь кілька десятків тисяч чоловік. Природно, ми не можемо відновити індивідуальну історію кожного з учасників цієї битви: що він робив, що переживав, відчував і т. д. Але, якщо ми цього не знаємо, чи є тоді взагалі наше знання про досліджувану битву адекватною історичній реальності? Або воно під пером вчених стало занадто примітивним, спрощеним, і будь-який учасник події, прочитавши працю історика, не впізнає в науковому описі того, що було насправді?

Особливістю роботи з усної історії для людей, що пережили воєнні події, є врахування їхньої психологічної вразливості. Кожний з нас щодня стикається зі стресом: на роботі, на навчанні, в магазині тощо. І кожен раз це якось позначається на нашому настрої, самопочутті, ставленні до оточуючих. І навіть через кілька днів окремий епізод може згадуватися і псувати наше життя. А тепер збільште в 1000 раз ваш найгірший спогад, тоді вийде те, що до цих пір відчувають люди, що пережили війну. При

поверненні в мирну обстановку вони відчувають себе вже не так, як до військових дій. У них з'являються нові потреби, пов'язані з тим, що їм довелося пережити.

По-перше, у більшості учасників і свідків бойових дій відзначається яскраво виражене бажання бути зрозумілими. Вони хочуть бути в контакті з оточуючими і мати зворотний зв'язок, який би явно підтверджував, що вони билися за вірну справу, що їхня участь у жорстокому насильстві морально виправдана і соціально корисна. По суті, мова йде про дію такого механізму психологічного захисту людини, як раціоналізація, що дозволяє військовослужбовцю подолати комплекс провини, виправдатися перед самим собою, своєю совістю, зробити спогади про агресивні і жорсткі вчинки менш травмуючими.

По-друге, у психологічній картині переживань учасників бойових дій відзначається потреба бути соціально визнаними. Природне бажання людини бути особистістю, отримати високу оцінку своїх особистих зусиль, дій у людей, які повертаються в мирне життя, набуває особливого значення. При цьому, справедливо вважається, що гідними суспільного визнання є не тільки героїчні вчинки, а й внутрішні перемоги людини над собою, вже саме те, що військовослужбовець не злякався, не дезертирував, не симулював тощо. Спостерігається бажання, щоб факт позитивної оцінки став відомий широкому колу людей, товаришів по службі, членам сім'ї.

По-третє, важливою тенденцією, що характеризує психічний стан учасників бойових дій, є прагнення бути прийнятим в систему соціальних зв'язків і відносин мирного життя з більш високим, ніж раніше, соціальним статусом. Це пояснюється тим, що справа, яку вони робили "там", соціально значима. На підставі цього, учасники бойових дій очікують особливого ставлення до себе з боку оточуючих.

По-четверте, суттєвою психологічною характеристикою учасників військових конфліктів є зниження порогів чутливості до соціальних

впливів. З психологічної точки зору, вони стають як би особливо оголеними, ранимими.

Враховувати в своїй роботі з людьми, що пережили війну, факт, що їх спогади є також стресовими факторами, які можуть позначитися на самопочутті: може підвищитися тиск, з'явитися тремор кінцівок, пітливість, тремтіння в голосі та інші фізіологічні реакції. Слід бути обережним у підборі слів, будьте чуйними і постарайтеся просто вислухати людину, що пережила війну і зрозуміти її стан, тим самим допомогти пережити свою травму.

Головним методом збору матеріалів з усної історії є інтерв'ю. Дослідник, що організує та проводить інтерв'ю, називається кореспондентом, а людина, в якої беруть інтерв'ю - респондентом.

При проведенні інтерв'ю необхідно дотримуватися наступних методологічних рекомендацій:

- провести попередню роботу з респондентом, заздалегідь познайомити його з питаннями, щоб він зміг пережити первинну емоційну оцінку, продумати свою відповідь;
- задати емоційний фон розповіді про важливість завдання, змалювати можливу аудиторію читачів створюваного тексту так, щоб респондент був натхнений значимістю поставленого перед ним завданням і постарався максимально відповідати вимогам інтерв'юера;
- скласти запитальник таким чином, щоб питання побічно перекривали один одного і тим самим дозволяли перевірити ступінь щирості та об'єктивності розповіді респондента;
- для опитування використовувати аудіотехніку, однак це не повинно бути нав'язливим. Найкраще підійде невеликий, що не кидається в очі диктофон, щоб респондент не відчував себе

скутим перед мікрофоном чи камерою. Інакше він може бути нещирим;

- в ході бесіди задавати не навідні, а уточнюючі питання. Уникати нав'язування респонденту тих чи інших оцінок, але стежити, щоб кожен факт, що ним згадується був зрозумілий і витлумачений;
- при розшифровці запису обов'язково виробляти транскрибування, тобто позначати всі паузи, особливості реакції респондента, буквально відтворювати всі його слова і вирази, не піддаючи текст навіть граматичному редагуванню;
- при розшифровці запису вказувати дату запису, дату розшифровки, хто робив запис і розшифровку, обов’язково вказується прізвище, ім’я та по-батькові респондента, дата його народження та домашня адреса.
- до аудиофайлу докладати текстовий файл інтерв'ю.

Визначені групи джерел, за умови відповідної критики, дозволяють виконати поставлені у дослідженні завдання та комплексно дослідити проблематику роботи.

1.3. Методологічні засади

Ключовими для дослідження стали принципи історизму, об’єктивності, всебічності, комплексності, системності. Ці методологічні принципи та поставлені наукові завдання визначили і відповідний інструментарій, що поєднав декілька рівнів підходів:

- загальнонауковий;
- конкретно-історичний;
- міждисциплінарний.

На загальнонауковому рівні використано методи аналізу, синтезу, абстрагування і теоретичного узагальнення.

На конкретно-історичному рівні застосовано традиційні методи історичного дослідження: проблемно-хронологічний, історико-генетичний, порівняльно-історичний.

Міждисциплінарний методологічний рівень зумовив застосування статистико - аналітичного методу, що дозволив визначити та проаналізувати такі показники, як розвиток мережі волонтерських організацій, кількісний склад учасників волонтерського руху, з'ясувати рівень забезпеченості волонтерськими послугами різних міст та містечок Сходу країни, зробити висновки щодо перспектив і найбільш оптимальних напрямків руху волонтерів.

Праця має міждисциплінарний характер, тому добір методів дослідження залежав від специфіки проблеми, поставленої мети та конкретних завдань. Автором широко застосовуються порівняльно – історичний, наприклад, при характеристиці зарубіжного та вітчизняного досвіду волонтерського руху, і типологічний методи, метод компонентного аналізу історичних явищ, проблемно – хронологічний метод, який дозволив окреслити особливості, напрямки, учасників волонтерського руху на різних етапах – під час Майдану, в умовах АТО, в роботі з внутрішньо переміщеними особами тощо.

Квінтесенцією використаного в дослідженні методичного набору історичного пізнання стало залучення методу комплексного підходу до предмету дослідження.

Низку завдань було вирішено за допомогою методів інших наук. Аналізуючи причини та умови виникнення волонтерського руху, застосовано соціологічні методи дослідження рівня сформованості громадянського суспільства, рівня задоволення різнобічних потреб. При вивченні конкретних кількісних показників активно залучаються математичні та статистичні методи.

Висновки до розділу І

У першому розділі визначено основні етапи становлення досліджуваної теми у зарубіжній та вітчизняній історичній науці, окреслено її визначальні аспекти, що вже знайшли своє наукове вирішення.

Проаналізовано джерела, виявлено ступінь їхньої достовірності та репрезентативності. Окреслено загальні теоретико-методологічні підходи і конкретні методи, застосовані в роботі.

Аналіз історіографії підтверджує актуальність обраної теми й можливість дати комплексне висвітлення проблеми волонтерського руху на Сході України останнього часу. Вивчення джерел, наявність методологічного інструментарію надає підстави для об'єктивної характеристики визначених завдань.

РОЗДІЛ ІІ. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ.

2.1 Світовий досвід волонтерського руху.

Волонтерами спочатку називали саме добровольців в армії. Так за часи Великої Французької Революції для протистояння силам коаліції створювалися батальйони добровольців-волонтерів. [10]. В XX-му столітті народженням волонтерського руху вважається створення організації «Червоний Хрест».

Під час франко-італо-австрійської війни швейцарець Анрі Дюнан (Dunant, Henri, 1828 - 1910) намагався організувати медичну допомогу воїнам, пораненим у червні 1859 р. у бою біля невеликого населеного пункту Сольферіно в Ломбардії. Після кровопролитного бою на полі бою залишилися десятки тисяч убитих і поранених, позбавлених якоїсь медичної допомоги. Хоча Дюнан приїхав до Італії у справах, вражений жахливими муками поранених він залишився в місті, попросив друзів надіслати допомогу і організував у місцевому храмі шпиталь. Потім він написав книгу, в якій закликав до створення в кожній країні товариств допомоги хворим і пораненим воїнам і надання сприяння органам військово-медичної служби.

У 1863 р. Женевське суспільство народної користі, зацікавившись пропозиціями А. Дюнана, створило Постійний міжнародний комітет допомоги пораненим, в який увійшли п'ять швейцарських громадян, у тому числі і А. Дюнан. З ініціативи Комітету у жовтні 1863 р. була організована зустріч неофіційних делегатів з шістнадцяти країн (в тому числі і лікарів), які схвалили напрямки діяльності Комітету і прийняли в якості емблеми руху червоний хрест на білому тлі; його зображення повинно було служити знаком захисту людей, які надають допомогу пораненим (рис. 157). Пізніше, у 1876 р. Туреччина, слідуючи традиціям ісламу, прийняла в якості емблеми цього руху червоний півмісяць.

Вже в лютому 1864 р. емблема Червоного Хреста, як символу захисту, була використана під час війни між Пруссією і Данією.

Однак, виникнувши в результаті суспільної ініціативи, рух потребував в офіційному визнанні та певних зобов'язаннях зі боку урядів держав. З цією метою в серпні 1864 р. шведський уряд скликав у Женеві Дипломатичну конференцію, в роботі якої взяли участь дванадцять держав. 22 серпня 1864 р. представники цих держав підписали першу міждержавну Женевську Конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях. Відповідно з умовами Конвенції хворі і поранені воїни повинні були отримувати допомогу незалежно від того, до якого табору вони належать, а медичний персонал, його обладнання та установи - користуватися правом недоторканності. Офіційно була визнана емблема Червоного Хреста. Женевська Конвенция від 22 серпня 1864 р. стала першим документом міжнародного гуманітарного права. Протягом короткого часу до неї приєдналося більше п'ятдесяти держав. [11]

Український Червоний Хрест розпочав свою діяльність 18 квітня 1918 року в Києві, охопленому лихоліттями першої світової війни та революції.

З ініціативи Марійської громади сестер милосердя Червоного Хреста, яка з 1878 року надавала благодійну медичну допомогу нужденним Києва 15-18 квітня відбувся І З'їзд Товариства Червоного Хреста України.

За період Першої Світової війни серед першочергових завдань, які постали перед Товариством, була допомога біженцям та військовополоненим, турбота про інвалідів та дітей-сиріт, боротьба з голодом та епідеміями, організація лазаретів, госпіталів та харчувальних пунктів.

Червоний Хрест мав у своєму розпорядженні два хірургічних і п'ять протиепідемічних шпиталів у Києві, польові шпиталі у Бердичеві, Сарнах, Рівному, Радзівілові, Проскурові, Волочиську, Черкасах, Коростені,

Жмеринці, Козятині, Ярмолинцях, два протиепідемічні шпиталі в Конотопі й Одеській евакуаційний шпиталь.

Одним із найважливіших завдань тоді була визначена реевакуація військовополонених усіх армій, що воювали на Україні.

Після встановлення 1918 року майже на всій території Радянської влади починає діяти радянський Український Червоний Хрест. За ініціативою активістів товариства були збудовані громадські пральні та лазні, засновані та обладнані фельдшерсько-акушерські пункти, аптеки та магазини санітарної гігієни. Незабаром при ньому створено 18 рухомих санітарних загонів, 60 пунктів харчування.

Для боротьби з епідемією висипного тифу Український Червоний Хрест створив лікувальні пункти на тисячі місць. Під час голоду 1921-23 років Товариство організувало сотні безкоштовних їдалень, наддало селянам мільйони продовольчих пайків.

На початку 1930-х років Червоний Хрест України мав у своїй власності 119 медичних, 206 профілактичних та дитячих закладів, четверту частину всіх протитуберкульозних диспансерів, 36 оздоровчих установ, 800 лазень, 300 фельдшерсько-акушерських пунктів, 400 аптек і магазинів санітарії та гігієни.

Особлива увага приділялась заснуванню загонів санітарної авіації, кваліфікованій підготовці сестер милосердя, санітарних дружинниць та інструкторів. Саме в цей час всюди розгорнулося навчання населення у гуртках першої допомоги.

Іспитом на милосердя для вихованців Червоного Хреста України стала Велика вітчизняна війна. Саме тоді Товариство підготувало і направило на фронт понад 100 тисяч медичних сестер, саніструкторів та сандружинниць.

Завдяки своєчасній та кваліфікованій медичній допомозі вдалося повернути у бойові частини більше половини поранених. Медичні сестри

рятували бійців на полі бою, не зважаючи на те, до якої армії вони належать.

Подвиг тринадцяти українських сестер милосердя, учасниць бойових дій відзначений нагородою імені Флоренс Найтінгейл – справжній подвиг в ім’я життя, хоч і завершувався він часто зі зброєю в руках.

Подвигами уславили себе й Червоний Хрест тисячі дівчат та жінок, які в лихоліття, закінчивши курси медсестер і санінструкторів, добровільно пішли на фронт – туди, де свистіли кулі, рвали землю снаряди, де лилася кров і страждали люди.

У радянському тилу осередки Червоного Хреста України значну увагу приділили не лише підготовці санітарних інструкторів та медсестер, але й збиранню крові для забезпечення нею шпиталів. Перший донорський пункт був відкритий у червні 1941 року в Києві на вулиці Виноградній. Саме Червоний Хрест тоді став ініціатором безоплатного донорства, що й донині дає змогу медичним закладам оперативно надавати допомогу в екстремальних ситуаціях.

У повоєнні роки для Червоного Хреста важливе значення мало подальше зміцнення зв’язків та співпраці з органами й установами здоров’я та залучення широких мас до участі в заходах щодо ліквідації санітарних наслідків війни.

Віхою нових випробувань Українського Червоного Хреста на дієздатність та милосердя стала Чорнобильська катастрофа 26 квітня 1986 року.

Співробітники Червоного Хреста розселяли десятки мешканців Прип’яті, проводили обходи, аби знайти для переселенців тимчасові помешкання. були складені списки евакуйованих і таких що прийшли самі. Евакуйованим надавалася грошова та медична допомога, для обслуговування мешканців забруднених районів було виділено 213 сестер милосердя.

За ініціативою Червоного Хреста України в 1990 році починає діяти комплексна Чорнобильська програма, у рамках якої проведено більш як 240 тисяч дозиметричних обстежень у 70 населених пунктах. У Житомирській та Рівненській областях успішно діють пересувні діагностичні лабораторії Українського Червоного Хреста, за допомогою яких щороку обстежується до 30 тисяч жителів із радіаційно забруднених районів.

Сьогодні Товариство Червоного Хреста це патронажна служба сестер милосердя, що обслуговують самотніх громадян похилого віку, інвалідів надають невідкладну гуманітарну допомогу жертвам стихійних лих, аварій і катастроф, збройних конфліктів і епідемій.

Ще до утворення Червоного Хреста ініціативою М.І. Пирогова під час трагічних подій Кримської війни 1853-1856 років в Севастополі вперше в історії вітчизняної і зарубіжної медицини на театр воєнних дій були залучені сестри-жалібниці [13].

Використання жіночих рук, жіночого вміння виходжувати поранених і хворих позитивно позначилось на організації всього побуту госпітального життя. Для ефективного обслуговування поранених Микола Іванович ввів своєрідну спеціалізацію сестер-жалібниць, розподіливши їх на тих, що перев'язували, допомагаючи хірургам при операціях чи перев'язках; аптекарш - в їхніх руках були ліки, вони здійснювали контроль за тим, щоб ліки хворим роздавали акуратно і своєчасно; сестер-господарок, які спостерігали за утриманням хворих, зміною білизни, за харчуванням. Пирогов зазначав, що пишається діями жінок, їх сумлінністю та героїчною самовідданістю, адже умови, в яких перебували лікарі та медичні сестри, були вкрай важкими і непристосованими для існування.

Треба було дивуватись, з якою самопожертвою жінки доглядали день і ніч поранених. "В пізню осінь одягнені в кожухи, у великих чоботях, по коліна в грузькому перекопському болоті йшли вони за транспортом, переходячи від одного воза до іншого і зігріваючи змерзлих вином..." - так

характеризує Микола Іванович працю сестер милосердя, підкреслюючи, що втручання їх у "госпітально-економічну" адміністрацію приносило величезну користь. Це визнавали не тільки поранені і лікарі, але й військові начальники.

В "севастопольських листах", звітах про діяльність Хрестовоздвиженської общини, "Основах загальної воєнно-польової хірургії" - М.І. Пирогов всюди говорить про ту величезну роль, яку зіграли сестри-жалібниці в справі надання допомоги пораненим і хворим воїнам. У листі до дружини в грудні 1856 року він писав "... Вони день і ніч поперемінно бувають в госпіталях, допомагають при перев'язках, бувають на операціях, роздають чай і вино. Присутність жінки, охайно одягненої і співчуваючої, бадьорить плачевну юдоль страждань і бідувань" [14].

Ще один приклад віддaної волонтерської діяльності в Європі, який почався під час Турецької війни надала англійка Флоренс Найтінгейл. Народившись в заможній родині, вона була вражена умовами перебування бідняків у притулках. Тому жінка вирішила присвятити себе справі догляду за хворими. Вона створила свій метод догляду, який вперше випробувала в англійських госпіталях в Туреччині [15]. Отримавши запрошення втрутитись і допомогти змінити жахливий стан в медичних госпіталях від військового міністра Найтінгейл зібрала 38 сестер-волонтерок і виїхала до Туреччини в листопаді 1854 року.

Міс Найтінгейл займалася влаштуванням лазень, пралень, лікарняних кухонь, чим сприяла зниженню смертності та санітарних втрат в англійській армії. Це вона зробила революцію в лікарняній справі, ввівши систему подачі гарячої води на кожен поверх лікарні, роздачу гарячої їжі хворим, встановивши біля їх ліжок дзвінки для виклику медсестри. Це вона під час Кримської війни так перевлаштувала англійський госпіталь і систему догляду в ньому, що з місця смерті, де помирав кожен другий, він став місцем одужання (смертність знизилася до 2%). Флоренс працювала по двадцять годин на добу. Вона майже не спала.

Саме тоді-то і почала складатися легенда про Флоренс Найтінгейл, як про «сувору і святу леді зі світильником у руках і лагідною усмішкою» [16]. Солдати саме такою запам'ятали її і привезли в Європу цілі саги і міфи про неї, так що на батьківщину Флоренс повернулася знаменитою і безмірно втомленою! У 1856 р. на власні кошти встановила в Криму на горі над Балаклавою хрест з білого мармуру на згадку про загиблих у Кримській війні.

Передвісником волонтерської діяльності в Україні можна вважати благодійність. Приклади гуманізму, благодійності зустрічаються в історії України не тільки під час воєнних дій. Запроваджуючи християнство на Русі, князь Володимир, прагнучи розвинути благодійництво, надати йому організованого характеру, князь Володимир у 996 р. видав Устав (або закон). В Уставі згідно з релігійними настановами князь доручив духовенству і церковним структурам опікуватися і наглядати за лікарнями, лазнями, притулками для одиноких тощо, встановив для благодійних закладів "десятину". Було засновано училище для навчання убогих людей, богадільню, будинок для паломників, запроваджено народні свята, на яких виявляли турботу про убогих, сиріт, удів, мандрівників і роздавали їм велику милостиню. Не випадково про князя Володимира за його чуйність, безкорисливість складено багато легенд, билин, оповідей. Його приклад наслідували інші представники княжої влади і духовенства [17].

На відміну від Візантії і Росії, де церква спиралася на світську владу і навпаки, в Україні церква не залежала від державців, а залишалася "справою громади". З часів заснування християнства церква в Київській Русі діяла за власними положеннями, відповідно до своєї мети. У XVIII ст. вона набула характеру демократичної установи і стала справою громадян. Матеріально вона залежала переважно від коштів парафіян, які брали участь у вирішенні питань, пов'язаних із використанням пожертвувань, призначенням священиків, служителів, їхньою оплатою тощо. Тобто справа по утриманню церкви стала напрямком громадської діяльності.

Церква поступово перетворилася на духовний центр, що поєднував у собі храм, школу і шпиталь. Храми стали традиційним місцем наймасовіших зустрічей і спілкування людей. Біля них відбувався обмін інформацією, обговорювалися наболілі життєві питання, часто оголошувалися розпорядження керівництва громади й урядові накази.

Специфічним різновидом громад були церковні братства, які брали активну участь у розв'язанні багатьох соціальних проблем своїх прихильників і тогочасного українського суспільства. До них входили переважно міщани й духовенство, оскільки згадані об'єднання (асоціації) були органічно пов'язані з церквами. Організаційно вони, як і громади, будувалися на волевиявленні окремих осіб. Існували братства за рахунок внесків, пожертвувань, прибутків від господарсько-торговельної діяльності. З давніх-давен вони мали тільки релігійне призначення, а згодом набрали й широкого громадського характеру. Крім підтримки церкви, братства відкривали школи, шпиталі, допомагали бідним і старцям.

В Україні на початку XX ст. модернізація економіки, індустріалізація зумовили радикальні зміни в соціально-етнічній структурі, урбанізацію, класову боротьбу та інші процеси, що скрізь супроводжувалися гострими соціальними проблемами. І хоча в їх основі були глибокі класові й економічні корені, свідомі та патріотичні сили намагалися пом'якшити, послабити їхні важкі наслідки, займалися благодійництвом. Як розповів журналістові київський професор Ю. Квітницький-Рижов, на початку століття "...кожен із представників відомих українських родин - чи то урядовців, чи комерсантів - мав за честь щось добре зробити для "братів", які були знедолені, потребували допомоги". Так, свого часу в Києві було створено Товариство сприяння початковій освіті, споруджено Народну аудиторію, де проводилися публічні медичні читання, організовувалися богадільні для старих людей, які не мали родин і засобів для існування (нині ці будинки - справжні палаци). У них самотні й немічні знаходили на

схилі літ притулок, харчування, підтримку. Кожна етноконфесійна громада в Києві тих часів мала певні заклади. У них опікувались одинокими людьми, надавали медичну та іншу допомогу бідним. В унікальному Календарі-довіднику Києва, який вийшов у світ до жовтневого перевороту, майже на 50 сторінках перелічуються лише благодійні заклади міста. Важко навіть уявити, якою розгалуженою була мережа таких установ. Ось назви лише кількох із них: губернське опікунство дитячих притулків, опікунство дітей військових чинів, ліга захисту дитинства, товариства надання допомоги бідним, боротьби із сухотами, денних притулків для дітей робітничого класу... Безкоштовні школи, лікарні, притулки, богадільні, нічліжки шанувалися нашими предками, були справою честі, допомагали злиденним уникати передчасної фізичної смерті [17].

У 1913 році у Києві налічувалося 86 благодійних товариств і організацій, 47 надавали допомогу бідним, малолітнім та людям похилого віку, 15 – скаліченим і хворим, 24 – незаможним учням та студентам. Заможні громадяни з родин Терещенків, Бродських, Попових, Симиренків організовувалися лікарні, притулки, церкви, гімназії, училища, вони фінансували роботу культурно-мистецьких закладів [18].

Після Жовтневої революції благодійна діяльність була визнана непотрібною бо вважалася явищем буржуазного суспільства. Всю добродійну діяльність замінила державна система. У другій половині XX століття відношення радянської влади до добродійності пом’якшилося, але визнавалася тільки матеріальна допомога. Добровільна праця мала яскраве політичне забарвлення. Добровольцем називали людину, яка виявила бажання служити не інтересам окремих громадян, а інтересам партії, комуністичній ідеї, соціалістичній державі. Об’єктами волонтерства вважалися тільки великі будівництва, військово-революційні і трудові справи. Хоча вважалося, що в кожної людини має бути соціальне навантаження [19]. Робота проводилася в межах діяльності профспілок, комсомолу, піонерії.

Після здобуття Незалежності разом з відновленням традицій благодійності починає розвиватися волонтерський рух. Одною з перших значних цього процесу подій можна назвати створення служби під назвою «Телефон Довіри», де працювали волонтери. Подібні ініціативи існують і сьогодні, наприклад, Доброчинний Телефон Довіри в Одесі, створений у 2014 році, де також працюють волонтери - психологи, соціальні працівники, журналісти, ІТ-спеціалісти, звичайні люди, які пройшли відбір і спеціальну підготовку[20].

Із 1992 року в Україні починає активно розвиватися мережа соціальних служб для молоді (нині – Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді). Головна мета їхньої діяльності – реалізація державної молодіжної політики та завдань, окреслених у Декларації „Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні (15.12.1992, № 2859) [21] і Законі Україні „Про сприяння становленню та соціальному розвитку молоді в Україні (05.02.1993, № 2998-XII) [22]. Саме створення Центрів соціальних служб для молоді (нині – Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді) спричинило активний розвиток волонтерського руху. Найчисельнішою групою волонтерів була учнівська молодь і студентська молодь, яка залучалася для роботи з особами девіантної поведінки і маргінальними групами [23].

І сьогодні молодь допомагає при центрах реабілітації дітей з особливими можливостями в Бахмуті Центр для дітей-інвалідів «Вітамінка» [24]. Волонтерів залучають до проведення різних просвітницьких акцій [25].

Їхній тодішній кадровий склад був невеликим, а об'єм соціальних програм та проектів, які необхідно було реалізовувати, був таким, що вимагав залучення добровільних помічників. Лише соціальна служба для молоді м. Києва в 1997 році нараховувала близько двох тисяч волонтерів з числа учнівської та студентської молоді. При соціальних службах у всіх областях України створювалися волонтерські молодіжні загони. [23]

Праця волонтерів була суттєвою допомогою соціальним педагогам та соціальним працівникам.

У цей період поряд з державними організаціями, які залучають до діяльності волонтерів, починають створюватися громадські організації, метою діяльності яких є об'єднання та координація зусиль у справі сприяння розвитку волонтерського руху в Україні та захисту законних інтересів своїх членів.

Однією з перших таких організацій був Всеукраїнський громадський центр „Волонтер", заснований на початку 1995 року та юридично зареєстрований 1998 року. [26]

В 2000 року за підтримки Дитячого Фонду ООН в Україні – ЮНІСЕФ Всеукраїнським громадським центром „Волонтер" проведена Всеукраїнська конференція „Перспективи розвитку волонтерського руху на порозі XXI століття ". Конференція, присвячена проблемі волонтерства, відбулася вперше в Україні.

Учать у конференції взяло понад 150 осіб, а саме: викладачі вузів, дослідники, політики, спеціалісти-практики, які досліджують проблеми волонтерського руху в Україні та країнах Заходу, працівники соціальних служб для молоді, які реалізують соціальні програми, залучаючи добровільних помічників, організаторів волонтерського руху, та лідери волонтерських загонів державних, громадських та приватних організацій.

До Революції Гідності волонтерство не було настільки поширено в Україні як у світі. Згідно Звіту ООН про стан волонтерства в світі (2011), в Україні лише 10% волонтерів залучалися до волонтерської діяльності організаціями «третього сектору», [27] а в середньому по світу 28%. [28]

Автори дослідження А. Саламон і Х. Анхайер некомерційного сектора 22 країн світу вважають, що нині у світі відбувається «глобальна суспільна революція», що полягає у «вибуху» організованої приватної волонтерської діяльності. Дослідження проводили серед країни Західної Європи (Нідерланди, Німеччина, Ірландія, Бельгія, Австрія, Франція,

Фінляндія, Великобританія), а також Австралія, США, Ізраїль, Японія, держави Центральної і Східної Європи (Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія), країни Латинської Америки (Аргентина, Перу, Бразилія, Колумбія, Мексика). Це дослідження засвідчило, що в середньому 28 % населення вказаних 22 країн жертвують чималий час на роботу в третьому секторі, що еквівалентне додатковим 10,6 млн. робочих місць, доводячи тим самим загальне число зайнятих у некомерційному секторі до 29, 6 млн. осіб. З урахуванням волонтерів некомерційний сектор забезпечує 10,3% робочих місць у Західній Європі; 9,4% у решті розвинутих країн; 3% у Латинській Америці і 1,7% – у Центральній Європі.

Аналіз волонтерської праці по сферах діяльності вказує, що 55% часу добровольців використовується у сферах відпочинку, спорту і надання соціальних послуг. Окрім цього, волонтери достатньо активно проявляють себе в організаціях по захисту навколишнього середовища, у громадських об'єднаннях і в організаціях розвитку, що мають особливо велике значення для центрально- і східноєвропейських країн по захисту інтересів певних груп населення [28].

На активність людей приймати участь у волонтерській діяльності за часи незалежності до 2014 року була відрізнялася і по сферах і по періодах. Так підвищення активності волонтерської діяльності в сфері туризму і спорту ми спостерігали при проведенні етапу першості Європи з футболу у 2012 році.

Загальна кількість поданих заявок склала майже 24 000, що є абсолютним рекордом. В Україні і Польщі співробітники УЄФА набрали допомогу приблизно 5 500 волонтерів. Жителі України і Польщі надіслали найбільшу кількість заявок (90%), але також пропонували свої послуги велика кількість жителів Німеччини, Росії та Іспанії. Середній конкурс по Україні становив 4 особи на місце, тоді як в Києві ця цифра сягала 6,5 людини на місце. [29]

Середній вік волонтера Євро-2012 18-30 років. [23] Бути волонтером було дуже престижним, треба було знати хоча б одну мову на належному рівні, пройти конкурс і навчання. [30] Крім офіційних волонтерів УЕФА були також помічники у містах, які були орієнтовані на сотні вболівальників. Так в Києві Центром соціальних служб для дітей сім'ї та молоді було укладено угоди з двома тисячами волонтерів на обслуговування фінальної частини Євро-2012 .

Волонтерство сьогодні - це потужний громадський рух, що має свої організації у 80 країнах світу, але давно вже переріс національні кордони. Організація Об'єднаних Націй визнає волонтерство багатим джерелом енергії, навичок, місцевих занять. Уряди багатьох країн використовують ресурс волонтерства, фінансуючи його проекти, в реалізації державних програм по підтримці молоді, у вирішенні суспільних проблем.

Можна визначити вісім найзначніших міжнародних волонтерських об'єднань [31]:

1) UNV (United Nations Volunteers). Організація безпосередньо підкоряється

ООН, займається підтримкою сталого глобального розвитку на планеті шляхом просування ідей волонтерства та мобілізації добровольців для вирішення конкретних практичних завдань. Близько 4000 Волонтерів ООН працюють з біженцями, ВІЛ-інфікованими, дітьми, інвалідами; в області дитячої та дорослої освіти, охорони здоров'я, міського розвитку, виборного права і захисту прав виборців, гендерної рівності та прав жінок і т.п. практично у всіх країнах-учасницях ООН.

2) SCI (Service Civil International). Міжнародна волонтерська організація, заснована в 1920 році, має 33 відділення по всьому світу. В її завдання входить просування ідей миру, міжнародного взаєморозуміння і солідарності, соціальної справедливості та захисту навколишнього середовища. Основна діяльність SCI зосереджена на організації міжнародних волонтерських проектів, семінарів, коротких, середніх і

довгострокових волонтерських програм, освітніх тренінгів та міжнародних обмінів.

3) YAP (Youth Action for Peace). Молодіжна міжнародна організація почала свою діяльність у 1923 році, пропагуючи ідеї миру і співробітництва між країнами і активно виступаючи проти військових конфліктів. YAP має відділення в 15 країнах і об'єднує політично активну молодь в добровільному русі. YAP займається організацією волонтерських антивоєнних проектів, пацифістських семінарів і тренінгів, розробкою методів ненасильницького вирішення військових конфліктів, роботою з біженцями, соціально незахищеними групами, лобіюванням антивоєнних і миротворчих ідей серед політичних партій і організацій.

4) ICYE (International Cultural Youth Exchange). Федерація ICYE розпочала свою діяльність 1949 року. ICYE налічує понад 30 відділень в країнах Африки, Азії, Європи і Латинської Америки. Місія ICYE в просуванні молодіжної волонтерської активності за міжнародне взаєморозуміння і мир. Глобальна освіта і міжкультурна виховання - два основних принципи програм ICYE по роботі з дітьми, людьми похилого віку та інвалідами; по організації дитячих центрів, екологічних проектів.

5) Alliance (Alliance of European Voluntary Service Organizations). Альянс європейських волонтерських організацій, заснований у 1982 році, являє собою координаційний центр європейських національних волонтерських організацій, що спеціалізується на координації короткострокових і довгострокових волонтерських робочих таборів, що просувають ідеї міжнародної співпраці, миру і взаєморозуміння.

6) CCIVS (Coordinating Committee for International Voluntary Service). Координаційний комітет міжнародних волонтерських організацій був створений в 1948 році під егідою ЮНЕСКО. Комітет CCIVS координує діяльність більше 250 національних волонтерських організацій в 100 країнах світу.

7) AVSO (Association of Voluntary Service Organisation). Асоціація волонтерських організацій координує діяльність європейських волонтерських організацій та пропагує інтереси волонтерства на рівні урядів, соціальних інститутів і громадських організацій. Щорічно у всьому світі проводиться кілька знакових для молодіжного волонтерського руху заходів, в рамках яких об'єднується безліч локальних акцій. В першу чергу це Міжнародний день добровольців (МДД) і Всесвітній день молодіжного служіння. Міжнародний день добровольців, який відзначається 5 грудня, був проголошений Організацією Об'єднаних Націй 17 грудня 1985 року. Програма «Добровольці ООН» розсилає листи до країн-учасниць із запрошенням почати широку підготовку до МДД у всіх країнах і свої рекомендації в зв'язку з його підготовкою. Поряд з програмою «Добровольці ООН» однією з найактивніших в проведенні Всесвітнього дня добровольців організацій є Міжнародна асоціація добровольчих зусиль (IAVE), яка об'єднує в міжнародне добровольчі рух близько ста країн світу.

2.2. Волонтерський і громадський рух як основа збереження національної свідомості в українській діаспорі.

Міжнародною експертною групою з питань волонтерства та соціального розвитку у 1999 році були визначені наступні особливості волонтерської діяльності:

- діяльність має бути не прибутковою;
- діяльність має бути і добровільною;
- повинна бути корисною не тільки людині, а й суспільству загалом.

Таким чином було визначено чотири типи волонтерської діяльності:

- взаємодопомога та самодопомога;
- філантропія та послуги іншим людям;
- участь або громадський обов’язок;

- рекламно-пропагандистська діяльність або проведення кампаній [19].

Тож волонтерська діяльність є основою громадського руху. Якщо українці в межах своєї держави мають різний напрямок громадської і волонтерської діяльності, то українці в світі об'єднуються в організації саме з причини потреби в збереженні національної свідомості. Громадська діячка української діаспори, засновник Комітету допомоги Україні в Монреалі Оксани Герич вважає, що громада – це волонтерство. Діяльність громади - це збереження мови, культури, зв'язків з Україною [32].

Саме в Канадійській діаспорі існує багаторічний досвід громадської волонтерської діяльності. Центрами громади були і залишаються церкви. Початком створення громадських націоналістичних угрупувань було масове переселення повоєнної еміграції у 20-х роках XX століття після падіння Української держави. [33].

Повоєнна українська еміграція до Канади розпочалася з 1921 р., а масової форми набула в 1925-1926 рр. За короткий період з 1926 р. по 1929 р. основна маса міжвоєнної української імміграції прибула до Канади із Західної України. Друга хвиля еміграції на противагу першої де абсолютну більшість складали селяни мала у складі кілька сотень політичних іммігрантів і ветеранів невдалої війни за незалежність України (1917-1921 рр.), що становило новий і важливий компонент цієї хвилі. [34]

Це були люди, які брали активну участь у розбудові національної Української держави, або ті, що принаймні жили в цій державі і на власні очі бачили, в яких тяжких умовах вона відроджується. Аналізуючи невдачі військових операцій патріотичні українці дійшли висновку, що причиною невдачі була роздробленість національних сил і міжусобна боротьба [35]. Порятунок на їх думку полягав у домінуванні ідей і принципів спільних для всієї нації. Внаслідок була сформовані такі філософські тези:

• Нація понад усе.

• Наша сила - в нас самих.

• Соборність України.

• Перманентна визвольна боротьба.

• Українська культура є вічним ґрунтом єдності нації.

• Єдиний внутрішній фронт проти зовнішніх сил [36].

На таких засадах множився і формувався громадський рух в Канаді другої хвилі еміграції. На 11 з'їзді в Саскатуні, який відбувся 28-30 грудня 1927 р., було створено Союз Українців Самостійників (СУС) - "широко громадської і національно-культурної організації, яка мала об'єднувати тих українців, які вважають своїм ідеалом самостійну українську державу й які цінують незалежність політичної думки і самостійність громадського життя" [37].

Поступово СУС розрісся у всеканадську інтегровану організацію, яка складалася з наступних товариств: "Товариство Українських Самостійників", "Союз Українок Канади", "Союз Української Молоді", який, маючи 180 місцевих відділів, у 30-х роках був найбільшою та найактивнішою частиною СУС.

Щодо зовнішньої діяльності згаданої організації слід зазначити таке: 29 березня 1931 р. заходами СУС в Лондоні було відкрито Інформаційне бюро в справах польсько-українських відносин (кер. - д-р Вол.Кисілевський). Завдання Бюро визначалось в наступному: "...стати на послуги українському загалу, без огляду на партійні переконання, всім, хто стремиться до осягнення остаточної цілі Соборної, Незалежної Української Держави" [38].

Під час голодомору на Україні 1932-1933 рр. СУС проводив акції засудження сталінського голодомору через свій тижневик. Так, протягом березня, жовтня, листопада і грудня зазначених років СУС закликав через свій пресовий орган українську спільноту організовувати віча протесту й писати резолюції до урядів закордонних держав і до міждержавних установ. Стараннням СУС у Вінніпезі 17 вересня 1933 р. в залі Українського Православного Собору відбулось масове віче, де наголошувалось, що

радянський уряд відмовляється прийняти зібрану допомогу від Канади, посилаючись на те, що в Росії взагалі немає голоду [39].

СУС поширював також серед англомовної більшості канадського населення інформацію про їх українських співгромадян й українську справу взагалі. Так, з ініціативи СУС було видано англійський переклад "Історії України" Дмитра Дорошенка.

СУС постійно йшов шляхом, який виголосив генерал-губернатор Канади Твідсмуір: "Ви будете кращими канадцями, якщо будете добрими українцями", що і послужило офіційним схваленням філософії цієї організації [39].

Колишні солдати Української армії з прибуттям до Канади почали вести роз'яснювальну діяльність у місцевій українській пресі щодо різних епізодів з визвольних змагань в Україні, викликаючи в суспільстві зацікавлення теперішнім становищем України й бажання допомогти "старому краєві", Найактивніші з цієї воєнної еміграції постановили створити свою організацію на зразок організацій воєнних ветеранів інших народів. В її основу було покладено український революційний націоналізм, а найголовніші завдання полягали в наступному:

• плекати традиції Українського війська;

• виховувати український вільний дух у

суспільстві, передусім у молодому поколінні;

• допомагати українським інвалідам і визвольній боротьбі [40].

23 січня 1928 р. в м. Вінніпезі в залі Українського Народного Дому було створено "Українську Стрілецьку Громаду" (УСГ), яка згодом відкрила філії в Едмонтоні, Монреалі, Торонто та інших містах. УСГ співпрацювала з українськими часописами: "Український Голос", "Канадійський Фермер", "Канадійський Українець", "Канадійський Ранок" та ін.

Першою акцією УСГ стало віче протесту проти смертного вироку, винесеного польським судом Атаманчуку та Вербицькому, яких

звинувачували в убивстві польського шкільного куратора у Львові. УСГ надіслало телеграми до польського президента, Ліги Націй та урядів інших держав про перегляд вироку. Внаслідок цих протестів смертний вирок було замінено на ув'язнення. У травні 1928 р. УСГ постановила провести в Канаді кампанію по збиранню коштів для допомоги інвалідам Української армії, якими опікувалось Українське товариство допомоги інвалідам у Львові (УКГОД), а також для діяльності Визвольного фонду [17].

УСГ підтримувала зв'язки з подібними організаціями в Європі, а особливо з Українською Військовою Організацією (УВО) в Україні, очолювану Євгеном Коновальцем, який 7 червня 1929 р. прибув до Вінніпега й читав у Канаді лекції про визвольну боротьбу УВО.

В 1931 р. УСГ ініціювала створення масових зібрань протесту проти польської "пацифікації". Спільно з іншими організаціями УСГ створила і надіслала до канадського уряду меморандум, підписаний 120 українськими товариствами, а також англійськими організаціями та муніципальними і міськими керівниками, який засуджував польський терор. Результатом проведених заходів стало те, що 8 травня в оттавському парламенті було оголошено "українським днем". Хоча спроби канадського уряду задовольнити прохання українців не принесли безпосередньої користі українській справі, все ж це посприяло поширенню її серед англосаксонських громадян Канади і Британської імперії. Фактично з цього часу місцеве англосаксонське населення почало більше цікавитися українською справою та краще розуміти українців, своїх співгромадян.

З ініціативи Української стрілецької громади постає у 1928 році «Комітет оборони українських політичних в’язнів» (КОУПВ). Першою його акцією було віче протесту проти смертного вироку для В. Атаманчука й І. Вербицького, яких звинувачували у вбивстві польського шкільного куратора у Львові. УСГ надіслало телеграми до польського президента, Ліги Націй та урядів інших держав про перегляд вироку. Внаслідок цих дій смертний вирок було замінено на ув’язнення. КОУПВ був

представницькою установою, завданням якої було піклуватися тисячами українських політичних ув'язнених у польських тюрмах. КОУПВ регулярно проводив збір коштів на їх правовий захист та політичну підтримку, відсилав меморандуми до урядів демократичних держав, домагаючись у них інтервенції у справі гуманного трактування політичного в'язня. Згодом організацію допомоги взяла на себе управа УСГ. [21]

В Україні в ті часи була значна кількість військових інвалідів, що не отримували інвалідної ренти, бо окупаційні режими сприймали їх як ворогів. Ними опікувалась українська спільнота й апелювала до своїх братів за океаном за допомогою. УСГ стала першою, що зайнялася цією справою, бо більшість покалічених були колишніми фронтовими друзями її членів. Стараннями УСГ у Львові було побудовано репрезентативний Дім українських інвалідів [41].

У 1932 році заходами членів УСГ в діаспорі Канади постає Українське національне об'єднання (УНО) з першими своїми відділами в Едмонтоні та Саскатуні. Причиною його створення стало бажання сформувати загально націоналістичну організацію, до якої б належали не тільки колишні фронтові ветерани, але й ширший загал. УНО мало приймати до себе членів, не звертаючи увагу на їх віросповідання. Цей задум себе виправдав. Вже за перші два роки існування в УНО було 45 філій, не враховуючи жіночих і молодіжних відділів [41]. Згідно з статутом УНО ставило перед собою наступні завдання: «1. Плекати дух єдності серед українців через усвідомлення спільності інтересів цілої нації; 2. Піднесення почуття громадської відповідальності серед нашого суспільства; 3. Піднесення його економічного добробуту шляхом поширення фахового знання …; 4. Усвідомлення своїх членів і ширшого загалу в справах політичних …» [42].

Слід зазначити, що канадійська діаспора не була єдиних патріотичних поглядів. Унаслідок нової, другої хвилі, еміграції українців до Канади

політичного характеру, традиційний двоподіл канадських українців на католиків і православних помножився ще й на ідеологічні угруповання. Більшість із соціалістичної спільноти канадських українців, яка існувала перед Першою світовою війною, під впливом російської революції, а зокрема більшовицької в 1917 році, схилилася ще більше вліво, захопилася марксистсько-ленінськими ідеями й визнала УСРР за державу українського народу, а тим самим боротьбу за українську державність завершеною. Однак, більшість канадських українців бачили в УСРР ніщо інше, як тільки нову форму поневолення українського народу й тому стояли на тому, що боротьба за власну національну державність не закінчена [43].

Допомога лідерам національного руху в Україні з боку Канадійської діаспори тривала і період після другої світової війни через підтримку дисидентів. Звільніть Мороза» («Free Moroz») – кричали українці під стінами посольства Радянського Союзу в Оттаві на початку 1980-х. Українці, які виїхали з України у повоєнні роки, були політично активні й постійно допомагали дисидентському рухові, виступаючи за визволення його членів: В'ячеслава Чорновола, патріарха Йосипа Сліпого, Валентина Мороза [44].

Зі словами протесту проти ситуації в Україні українські студенти в Канаді виступили і під час Олімпійських ігор у Монреалі 1976 року, каже історик з Канади Радомир Білаш. Він зазначає, що студенти викупили сектор, а коли телевізійні камери спрямували на них, дістали українські прапори й плакати з гаслами на підтримку України.

Щотижнева телевізійна програма на одному з канадських телеканалів постійно інформувала канадську громадськість про Україну та українські справи [44].

Важливою подією в науковому житті української діаспори в Канаді стало відкриття 1 липня 1976 р. на базі Альбертського університету в Едмонтоні Канадського інституту українських студій, який досить швидко

став визначальним українознавчим науково-дослідним центром. Необхідність його заснування пояснювалася рядом причин. На Україні в умовах відновлення неосталінізму різко посилився наступ на національну культуру та науку, що вимагало адекватної реакції з боку патріотично налаштованих громадян, зокрема, вчених діаспори. Однак інтелектуальна еліта Заходу залишалася в основному байдужою до українських національно-культурних проблем, розглядаючи українську історію через призму офіційної радянської історіографії.

Для створення такого потужного дослідницького українознавчого центру в цей час у Канаді склалися сприятливі умови. На початку 70-х рр. на фоні загальноканадського сплеску етнічних рухів українські канадці добилися від федерального уряду фінансування низки заходів, спрямованих на підтримку і збереження української мови та культури. В результаті були розроблені освітні програми на українській мові, почалося вивчення та викладання української мови, літератури, історії в університетах, налагоджувався академічний обмін з Україною [45].

В радянські часи Українське Національне Об'єднання фінансувало самвидав в Україні, співпрацювало з українськими дисидентами. При УНО функціонувала українська школа, дитячий садок, бібліотека, кредитова спілка, театр, танцювальні колективи та ін. Організація Українок Канади в мирні часи завжди допомагала сирітських будинкам в Україні. Загалом довоєнний напрямок волонтерської діяльності канадійської діаспори в роки незалежності України був орієнтований більше на внутрішній розвиток громади і на популяризацію України. Щорічно організовувався український фестиваль, присвячений Дню Незалежності України. Трьох денний фестиваль відбувався в Українському парку в Монреалі. Такий захід проходить також в Торонто, фестиваль започаткували в Отаві. Це багато тисячний захід, куди приходять багато не українців, представники уряду, політики [32].

Під час Революції гідності українці в усьому світі влаштовували мітинги і демонстрації, а також проводили інформаційні кампанії, пояснюючи закордонним чиновникам і громадськості, що насправді відбувається в Україні [44].

Громадськість української громади в Монреалі зустрічалася з міністрами уряду Стівена Гарпера. Розпочали співпрацю з іншими етнічними громадами, які стали на підтримку, брали участь у спільних міжнаціональних акціях. Подібні комітети були створені і в Торонто і в Отаві. Наприклад, в Отаві була організована велика акція, де відбулася хода між посольствами країн, які були підписантами Будапештського меморандуму. Це була гігантська колона, яка завершила ходу перед парламентом. У той день на парламенті поряд з канадським висів український прапор. Під час майдану , а потім після окупації Криму і Сходу у 2013- 2014-му році основним напрямком була фінансова та гуманітарна допомога. Зараз діяльність поділяється на допомогу армії, пораненим, родинам загиблих. Загалом за весь період 2013-2017рр. Комітетом допомоги Україні, створеним у Монреалі, було зібрано та відправлено в Україну близько 200 000$, не враховуючи гуманітарної допомоги [32].

Американська діаспора здійснювала також активну підтримку здобуття незалежності для УСРС у радянський час, а особливо під впливом політики «холодної війни». Велику частину еміграції складали ті, хто свого часу покинув Україну, побоюючись репресій з боку уряду СРСР. На Заході вони активно відстоювали ідею незалежної демократичної Української держави. Таким чином, для більшості українських організацій діаспори ситуація, яка склалася у взаєминах між обома військово-політичними блоками, давала додаткові стимули та створювала сприятливі умови для розгортання успішної антирадянської діяльності [46].

Кінець 70-х – 80-ті роки XX століття стали часом масштабних міжнародно-інформаційних кампаній української діаспори спрямованих на

захист прав людини, поширення в країнах Заходу правдивої історії України, дискредитацію радянської влади та відродження державної незалежності України. Серед них, зокрема, чільне місце займають кампанія по відзначенню Тисячоліття хрещення Русі -України, кампанія з висвітлення правди і вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932 – 1933 років в Україні, кампанія допомоги жертвам Чорнобильської катастрофи, акція деколонізації СРСР, акція протидії русифікації, акція «Чорної стрічки», акція висвітлення правди про Вінницьку трагедію. Важливе значення в боротьбі за демократію та державну незалежність України належало також правозахисній діяльності та участі закордонних українців у Гельсінкському процесі.

Активну участь у них брали Світовий конгрес вільних українців, Державний Центр УНР в екзилі, ІСНО, СУВФ, УДР, Американці в обороні людських прав в Україні, Український конгресовий комітет Америки, Українсько-американська координаційна рада, Комітет українців Канади, Союз українських організацій Австралії, Координаційний осередок українських громадських центральних установ Європи, Світова федерація українських жіночих організацій, УГКЦ, УАПЦ, УПЦ США, УГПЦ Канади, Українське євангельсько-баптистське об'єднання Північної Америки, Український народний союз, Український братський союз, Пласт, Спілка української молоді, Українська вільна академія наук, Наукове товариство ім. Шевченка, Українське історичне товариство, Український католицький університет, Український вільний університет, Український науковий інститут Гарвардського університету, Канадський інститут українських студій Альбертського університету та багато інших [46].

Загалом до подій Євромайдану основний напрямок американської діаспори, як і в Канаді був направлений на внутрішні потреби релігійних громад. Навіть після Майдану на початку війни на Сході України релігійна українська громада, яка складає близько 90% виказувала тільки духовну

підтримку молитвами, відмовлялися приймати участь у демонстраціях, які організовували в підтримку України. Тільки в 2015 році вони почали збирати кошти і передавати в Україну [47].

На відміну від канадійської українська громада в Польщі не тільки не мала підтримки у створені організації та підтримки національного руху, а навпаки була примусово розпорошена по території країни. Так в ході акції «Вісла» у 1947 році зі своїх етнічних земель було переселено у глиб Польщі близько 150 тисяч українців. Офіційно на той час комуністична влада Польщі пояснювала це тим, що потрібно було позбутися руху ОУН, але людей переселяли не за політичним вподобанням – переселенню підлягали всі українські поселення, які після Другої світової війни перейшли до Польщі. Головною метою була асиміляція українців для створення мононаціональної держави [48]. До 1956 року українцям заборонялося говорити рідною мовою і створювати організації і національні об’єднання працювали незважаючи на заборону влади, українці намагались зорганізувати культурне і релігійне життя, створювались аматорські хори, неформальні дискусійні групи [49].

В 1956 українцям дозволено вести легальну культурну і освітянську діяльність в рамках Українського Суспільно-Культурного Товариства (УСКТ) і на видання україномовного тижневика «Наше Слово». 16-18 червня 1956 у Варшаві відбувся перший засновницький з'їзд УСКТ. Перший номер «Нашого Слова» вийшов 15 червня того ж року.

Влада від початку обмежувала діяльність Товариства, напр. в тому, що Міністерство Внутрішніх Справ встановило стислий нагляд за Товариством, серед керівництва влада воліла бачити членів компартії.

З часом діяльність УСКТ зведено до культурно-освітянської сфери. Діяли аматорські ансамблі як наприклад: чоловічий хор «Журавлі», ансамбль пісні і танцю «Ослав'яни». Виходили радіопрограми українською мовою (Ряшів, Люблін, Ольштин, Кошалін, Щецін). Створено кілька українських шкіл (між іншими в Білому Борі і ліцей у Ліґниці) і пункти

навчання української мови. Розвиток УСКТ, активність українців в Польській Народній Республіці влада загальмувала в 1960-х. Ціллю знову стала асиміляція українців. Зменшено кількість шкіл і пунктів навчання української мови, також обмежено і культурну діяльність. Непокірних діячів ув'язнювали, звільняли з роботи, а ціле товариство піддано стислому нагляду спецслужб.

В лютому 1990 на хвилі демократичних змін УСКТ перетворено в Об'єднання Українців в Польщі (ОУП). Створено багато галузевих і регіональних організацій, таких як напр.: Союз Української Незалежної Молоді, Об'єднання Українців Підляшшя, Об'єднання Лемків, Українське Лікарське Товариство, Українське Вчительське Товариство у Польщі, Спілка Українців-політв'язнів Сталінського періоду, Фонд ім. Св. Володимира Хрестителя Русі. Появились нові друковані видання, напр. двомісячник «Над Бугом і Нарвою», греко-католицький тижневик «Благовіст».

«Загалом ОУП – волонтерська організація. В нас є школи, ліцеї, гімназії, створено суботні школи, регіональні відділення. На всю організацію декілька працівників отримують заробітну платню. Головний сенс саме моєї діяльності : підтримати українську громаду тут, у Щецині і загалом - в Польщі. Ми створили студентські театри. Щорічно на протязі двадцяти років проводили фестиваль Дні української культури в Щецині. До нас приїжджають майстри та мистецькі колективи з України . Таким чином ми презентуємо на широкий загал віковічні культурно-історичні та мистецькі традиції співучу мову щедрої та багатої талантами України. На все це потрібно знайти час, кошти», - розказує голова Щецинського відділення Об’єднання українців у Польщі Іван Сирник [50].

Саме при Щецинському відділенні після початку подій на Майдані і війни на Сході було організовано постійний збір коштів в рамках проекту «Разом поможемо Україні». Хоча і до 2014 року українська громада матеріально допомагала Україні під час повені в Закарпатті у 1998 році,

безкоштовно приймала дітей на відпочинок. Зараз Щецинське відділення збирає кошти на допомогу родинам загиблих і військовим на Сході. Також з метою збереження національної самосвідомості, історичних та культурних традицій ведеться глибока комплексна послідовна діяльність.

2.3 Кількісні та якісні характеристики волонтерського руху під час Революції Гідності і початку збройного конфлікту на Сході.

Згідно дослідженню «Волонтерський рух в Україні», що було проведено наприкінці 2014 року за рік кількість волонтерів підвищилася на 9%, а загальна кількість волонтерів сягала 23% від кількості опитуваних [1]. Найбільш охоче громадяни України жертвували на допомогу українській армії, пораненим та хворим дітям. У 2014 р. кількість таких громадян збільшилась (63 %), тоді як раніше в середньому пожертви здійснювали 49 % з них.

Результати соціологічних досліджень також свідчать про те, що український волонтерський рух у 2014 р. за масштабом поширення став безпрецедентним виявом громадської самоорганізації. Зростання активності волонтерського руху було обумовлене двома основними факторами: внутрішньополітичною кризою, що призвела до розбалансування системи державного управління, дефіциту якісних управлінських рішень, браку ресурсних можливостей, та зовнішньою агресією, яка поглибила дисбаланс між здатністю держави ефективно виконувати свої функції та забезпеченням основних потреб громадян. Кризові процеси в країні та зовнішні впливи поставили під загрозу існування України як національної держави, що було сприйнято громадянами як особистий виклик, загрозу їх самоідентифікації [51].

За таких обставин патріотично налаштовані люди взяли на себе відповідальність за розвиток поточної ситуації, пов’язаної із подіями на євромайданах країни та військовими діями на її теренах. При цьому

волонтерська діяльність набула усіх ознак найбільш дієвої форми самоорганізації населення.

Представники волонтерських об'єднань на євромайданах здійснювали, як акумуляцію ресурсів з подальшою передачею їх на потреби життєдіяльності наметових містечок (продовольство, медикаменти, побутові речі тощо), так і особисто виконували роботу соціального, просвітницького, медичного, інформаційного направлення. Багато тисяч українських патріотів фактично виконували волонтерську роботу, не входячи до організованих осередків: надавали притулок протестувальникам, забезпечували їх продуктами харчування, здійснювали інші функції волонтерів.

Протистояння представників громадянського суспільства із бюрократичною системою під час Революції Гідності віднесло більшість громадських об'єднань (у тому числі безпекового спрямування) до опозиційного табору.

Волонтерська робота на євромайданах була для більшості її виконавців першим досвідом та стихійним проявом небайдужого ставлення до перебігу подій. Подальший розвиток волонтерського руху, пов'язаний із військовими діями, був більш структурований та потужний, тому що спирався на раніше здобуті напрацювання.

Розвитку волонтерського руху в цей період сприяло залучення соціальних мереж до підтримки та поширення громадянських ініціатив, збору коштів і допомоги. Інформаційні технології допомогли створити нову якість комунікації між однодумцями, пришвидшили термін виведення волонтерських проектів на рівень їх практичної реалізації. Наявність комунікації через електронні мережі особливо притаманна волонтерським організаціям у Східному регіоні. На той час було створено багато груп у мережі Фейсбук, наприклад «Донбасс – это мы!», більшість з них закриті, де люди домовлялися про потреби і їх вдоволення. Можливість спілкування через соцмережі з акаунтів, які не відображали

реальної, переказ грошей через банківські електронні мережі допомагала мешканцям Сходу підтримувати українську армію, коли це було небезпечно на окупованих територіях. Одна з найбільших волонтерських організацій Донецької області «Бахмут Український» почала свою роботу зі створення внутрішньої електронної розсилки, через яку від 50 до 150 людей в режимі он-лайн обмінювалися інформацію. Так без зустрічей люди приймали рішення, збирали допомогу [52].

Щоб більше зрозуміти причини виникнення волонтерських організацій приведемо приклади. Почнемо з Майдану. Один з напрямків волонтерської діяльності перших днів Майдану стали професіонали – юристи, правозахисники, психологи, медики. Оскільки на цей вид допомоги з'явився великий попит, який не вдовольняли державні інститути, відповідальність на себе взяли професіонали прихильники ідей Майдану.

Відома в Україні правозахисна організація Євромайдан SOS виникла на ранок після побиття студентів. Правозахисники, які моніторили стан проведення мирних зібрань в Україні та за її кордонами, і мали досвід у наданні правової допомоги від переслідувань поліції і держави, вирішили, що мають допомогти учасникам мирної акції [53]. Першими волонтерами організації стала група громадського спостереження «ОЗОН» в подальшому до надання правової допомоги залучилися сотні юристів зі всієї України. За декілька місяців роботи організація налічувала 16 тисяч дзвінків, від тисяч постраждалих. Після окупації Криму і Сходу Євромайдан SOS продовжує надавати правову підтримку також мешканцям окупованих територій, військовим, збирає і надає інформацію по судам за справами Євромайдану [54]. Серед волонтерських організацій, які надають правову підтримку учасникам АТО модна також виділити Юридичну сотню, яка активно діє і по сьогодні. Юридична Сотня є громадською правозахисною організацією, яка на волонтерських засадах,

працює з метою забезпечення реалізації прав осіб, які брали безпосередню участь в АТО, членів їх сімей та захисту прав волонтерів [55].

До організацій, які надавали професійну допомогу можна віднести «Психологічну службу Майдану» [53], яка після розгортання подій на Сході і Півдні перетворилася на «Психологічну кризову службу України». Волонтери психологічних служб допомагали після Майдану родинам загиблих, пораненим, військовослужбовцям, вимушено переміщеним особам, військовополоненим.

До професійного напрямку також слід додати медичну службу. По-перша така служба створилася на Майдані, потім волонтери Майдану вирушили на Схід, де допомагали евакуювати бійців з передової до лікарень, надавали першу медичну допомогу.

Як повідомляє у своєму інтерв'ю Наталья Шолойко - волонтер медичної служби Майдану, асистент кафедри організації та економіки фармації Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця медична служба знаходилась у Будинку профспілок і мала назву Штаб національного спротиву. Серед основних напрямків діяльності медичної служби слід виділити цілодобове кадрове й медикаментозне забезпечення для роботи щонайменше 8 медичних пунктів та 11 мобільних груп медиків, їх координація; ведення реєстру медичних працівників-волонтерів; взаємодія з Міністерством охорони здоров'я з питань надання госпітальної допомоги; інформаційно-просвітницька робота щодо профілактики і раннього виявлення респіраторних, шлунково-кишкових та інших захворювань; цілодобове забезпечення роботи «гарячої лінії»; прийом, сортування ліків і засобів медичного призначення, щоденне комплектування наборів за заявками медичних пунктів [56].

Потрібно було організувати не тільки надання медичної допомоги, важливою справою стало зберігання, облік і доставка ліків. Для чого залучалися не тільки медики, але й фармацевти. Операції проводили прямо в Будинку профспілок, для чого були розгорнуто 35 операційних.

«За короткий час наші медичні працівники та фармацевти організували надання медичної допомоги, налагодили взаємодію з благодійниками, які приносили в Будинок профспілок — місце дислокації медичної служби — медикаменти та обладнання. Потік лікарських засобів був настільки великим, що нам довелося шукати можливості для розміщення їх на зовнішніх конспіративних складах. Організувати виконання цього завдання було доручено кандидату медичних наук Миколі Сиваку та Наталії Шолойко. Вони сформували систему прийому, перевірки, сортування, транспортування, зберігання та видачі медикаментів, а також налагодили ефективну взаємодію з оптовими постачальниками медичних засобів для надання допомоги учасникам спротиву», - розказує Святослав Ханенко, керівник медичної служби Штабу національного спротиву, народний депутат України від ВО «Свобода». Було розроблено графік цілодобового чергування лікарів у всіх медпунктах, а також відповідальних чергових у Штабі, які організовували координацію і взаємодію між медпунктами, станцією швидкої медичної допомоги, міськими лікарнями та нашими конспіративними госпіталями. Також працювала «гаряча телефонна лінія» та сторінка у Facebook [57], за допомогою яких ми інформували громадськість про поточні потреби.

У гострих фазах протистояння відбувалося розгортання медичних бригад в епіцентрі бойових дій, де постраждалим надавали медичну допомогу з подальшим їх транспортуванням у найближчі медпункти чи лікувальні заклади. У проміжках між бойовими діями медпункти працювали в режимі надання поточної допомоги та профілактики хвороб, щоденно приймаючи від 800 до 2000 осіб.

Виявилося, що події на Майдані це тільки початок випробування громадянського суспільства в Україні. На початку військових дій у Донецькій та Луганських областях, коли забезпечення державою силових підрозділів здійснювалося повільно, не вистачало елементарних систем захисту, обмундирування та продовольства волонтерський рух зробив

значний внесок до посилення обороноздатності держави. Саме в цей час по Донецькій та Луганській області починають працювати місцеві організації і волонтери, які спостерігаючи за подіями на Майдані зрозуміли, що чекати більше не можна і саме зараз потрібна їх допомога – це «Бахмут Український», «Краматорські бджілки», «Новый Мариуполь», «Фонд розвитку громади».

За лічені місяці волонтерські ініціативи перетворилися в потужні організації, діяльність яких була спрямована на забезпечення майже всього спектру потреб, як силових структур, так і громадян, що постраждали від військових дій. Вирішальну роль у цьому процесі відіграли два фактори: патріотичний підйом у суспільстві, що призвів до появи безпрецедентної кількості волонтерів й благодійників; менеджерські якості керівників волонтерських організацій.

На патріотично налаштованих місцевих мешканців лягли не тільки турботи по забезпеченню одягом, приладдям і їжею, потрібно було організувати прийом поранених, їх моральну підтримку [52]. Медичні заклади були не готові кормити, переодягати, забезпечувати ліками військових, які десятками надходило до шпиталю у Бахмуті. Тому було організоване чергування на сніданок, обід і вечерю готували їжу. Приходили, щоб не тільки нагодувати, переодягнути, дізнатись про потреби і максимально допомогти. Спочатку війни у Артемівській травматології, куди привозили поранених військових чергувало по шість волонтерів на день. На весні 2016-го року залишилось лише шість людей на тиждень [58].

Було організовано постійний збір коштів, придбання речей, пересилання, прийом посилок зі всієї України – це допомога, яку пересилали волонтери і просили передати на передову. Спочатку все зберігали вдома, а потім організували декілька складів для продуктів і речей. У цьому русі були залучені декілька сотень людей різного віку,

соціального становища, освіти. Кошти надавали тисячі людей, деякі з них навіть не афішували своєї діяльності.

На допомогу артемівським військовим постійно прибували волонтери-медики. Сюди в дислокацію потрапила Перша медична рота імені Миколи Пирогова Національної гвардії України, яка була створена волонтерами з Майдану [59].

Слід зазначити, що до волонтерської діяльності залучилися християнські церкви (окрім Московського патріархату). Потужну допомогу склали саме під час Майдану служителі Михайлівського собору, у якому було створено шпиталь. Під час Євромайдану у Михайлівському соборі били у набат вперше за 800 років. Останній раз дзвони сповіщали про навалу татар. А у ніч з 10 на 11 грудня набат лунав, коли "Беркут" почав наступ на протестувальників [60]. 30 листопада 2013 року тут знайшли притулок люди з Майдану, розігнані силовиками [61]. У ніч на 19 лютого 2014 обитель перетворилася на польовий шпиталь, де лікарі надали допомогу кільком сотням поранених. У храмі Іоана Богослова оперували важкопоранених. На території монастиря також розмістилися: інформаційний пункт, пункти видачі продуктів, води, теплого одягу, склад медикаментів. [62]

Збір допомоги для Майдану оголосили Парафії Львівської Архиєпархії греко-католицької церкви [63]. Збір коштів та теплих речей для воїнів-добровольців, які тримають оборону країни на Сході, зокрема в сумнозвісному Донецькому аеропорту проводили Християни Церкви Живого Бога в м.Київ [64].

Особливо треба відзначити героїзм, самовідданість і гуманність пасторів християнської церкви. Які під обстрілами вивозили мешканців з-під обстрілів, збирали і надавали гуманітарну допомогу вимушеним переселенцям, продовжують допомагати у прифронтових містах. Історія про пастора-волонтера Сергія Косяка розійшлася по всій Україні. Він знаходячись в окупованому Донецьку потратив в полон, після знущань був

звільнений, але залишився евакуювати людей [65]. Пастором-волонтером називають Петра Дудника в Слов'янську. На початку військових дій він організував евакуацію місцевих жителів з міста, а після звільнення Слов'янська пастор-протестант облаштував там табір для переселенців. За цей час його команда вивезла з зони бойових дій 12 тисяч чоловік. Тепер же однодумці Дудника їздять в прифронтові міста Авдіївку, Попасну, Світлодарськ, Золоте і селище Миронівське, щоб там допомагати людям, які живуть під обстрілами. Добровольці роздають місцевим продукти і допомагають відновлювати зруйновані будинки [66].

Кожної неділі представники Церкви «Храм Слави Господньої» прибувають до села Жованка Бахмутского району, якій перебуває на нульовій лінії поблизу окупованої Горлівки. Віруючі привозять хліб, гуманітарну допомогу і моляться з мешканцями. [67]

До волонтерських ініціатив на думку автора слід також віднести добровольчі батальйони, які створювалися на початку війни. Люди йшли туди за покликом серця, на початку своєї діяльності добробати навіть не вели обліку людей. Добровольці не отримували зарплатні, не мали харчового і матеріального забезпечення.

Історія створення добровольчих батальйонів почалася ще на Майдані, тоді після побиття студентів під загрозою силового розгону, були створені загони самооборони. Як відповідь на силові дії міліції [68]. На Майдані було сформовано 39 сотен, як повідомляв тоді в пресі керівник Самооборони Майдану Андрій Парубій, перші завдання стосувалися винятково оборони Майдану, вся логіка базувалося на тому, як захистити людей. Лише 20% всіх сотень – це колишні військові, восьма сотня – це ветерани Афганістану. Є в сотнях люди – колишні спецпризначенці, є в сотнях люди, які брали участь у миротворчих операціях, є козацька сотня, є гуцульська, є бойківська сотня. Серед сотнями були організовані цілодобові чергування на барикадах, одноразово на чергуванні перебували близько 2000 людей [69].

Детальне дослідження виникнення і функціонування добробатів у своєму аналітичному звіті «Добровольчі батальйони. Виникнення. Діяльність. Суперечності » у 2015 році підготувала фундація «Відкритий діалог». Представники Фундації «Відкритий Діалог» регулярно перебували на Східній Україні, а згодом – у зоні конфлікту з кінця лютого 2014 року. Автор звіту спостерігала за добровольчими батальйонами з моменту їх виникнення у квітні 2014 року до березня 2015 року,спілкувалася як з солдатами та командирами, так і з волонтерами, а також з цивільним населенням. Також вона спостерігала за проведенням операцій батальйонами в зоні проведення антитерористичної операції (АТО) [70].

На думку автора звіту джерелом добровольчих батальйонів була Самооборона Майдану, а готовність людей іти добровільно на війну пояснюється мотивацією її учасників. До складу Самооборони Майдану входили люди, які в критичний момент з почуттям громадянського обов'язку залишили роботу або бізнес, але також і ті, для яких Євромайдан став першим серйозним «заняттям» на більш тривалий період часу. Для перших перемога революції в Києві означала (принаймні, на першому етапі) повернення до перерваної роботи чи навчання. Однак багатьом протестувальникам було нікуди повертатися, і вони відчували, що нарешті-таки стали необхідні. Значна частина суспільства ставилася до них як до героїв. Перемога Майдану в боротьбі з краще навченими і озброєними загонами міліції зміцнила в них переконання, що сила духу важливіша за теоретичну військову перевагу, і надихнула до подальших активних дій [58].

5 травня 2014 року Самооборона Майдану видає наказ про те, що добровольці «Самооборони» надалі діятимуть в межах регулярних державних підрозділів Нацгвардії, спецпідрозділів при МВС, батальйонах територіальної оборони при збройних силах чи інших формуваннях, створених державою для захисту країни [71].

Тож після анексії Криму стало зрозуміло, що українська армія у числі тих підрозділів, які здали територію півострова не є мотивованою, тож патріоти з Майдану були готові віддати своє життя в боротьбі з агресією Російської Федерації.

У квітні-травні 2014 року з добровольців, як підрозділ громадсько-територіальної оборони, для забезпечення діяльності органів державної влади на території Донецької та Луганської областей, у тому числі, й для охорони державного кордону від прориву організованих груп диверсантів з Російської Федерації було сформовано батальйон «Донбас». У квітні 2014 року підприємець, майданівець та громадський активіст Семен Семенченко на своїй сторінці в соціальній мережі Facebook оголосив про збір коштів та запис добровольців до батальйону територіального захисту «Донбас» [72].

«Для тих хто не розуміє що відбувається. Розгорається війна. Ще раз повторюю - поки не створимо заново армію, МВС, спецслужби, поки не підніметься весь народ - ВОНИ будуть брати все що ми їм віддамо. Повідомляємо набір в батальйон спецпризначення нацгвардію. Особливо потрібні офіцери і сержанти. Основна вимога - готовність при необхідності померти за Батьківщину», - написав оголошення про добір у батальйон 29 травня 2014 року С. Семенченко.

Про активність патріотів, які в 2014 році не шкодуючи життя готові були воювати за Україну кажуть цифри. Вже 5 червня кількісний склад батальйону "Донбас" досяг 630 осіб. З цього моменту командуванням "Донбасу" розпочато суворий відбір бійців, оскільки увійти до батальйону зможуть 460 чоловік. Головними критеріями відбору є фізична підготовка, військовий досвід і високий патріотизм [73].

Серед добровольців звичайно не всі були досвідчені військові, але рівень мотивації був набагато більший ніж у мобілізованих вояків. Сумніви щодо рівня підготовки добровольчих батальйонів і пов’язаної з ним бойової цінності цих підрозділів виникають також зважаючи на великі

втрати в таких добровольчих батальйонах, як «Айдар» або «Донбас». Однак полковник Дмитро Губський, заступник командира 93-ї окремої механізованої бригади має інакшу думку з цього питання. Його бригада протягом декількох місяців утримувала позиції в Донецькому аеропорту і Пісках, впродовж цього часу солдати працювали спільно з батальйонами «Правого сектору» і «ОУН», а також батальйоном «Дніпро-1». Він вважає, що рівень мотивації добровольців з цих батальйонів позитивно впливав на військовослужбовців української армії – завдяки своєму ентузіазму вони швидко навчалися і стали показувати високий рівень підготовки в короткі терміни, недосяжні при роботі з призваними через мобілізацію солдатами. На думку командирів 93-й бригади, місяці конфлікту на сході України показали, що тільки модель добровольчої армії – високомотивованої та високоморальної – є ефективною і гідною розвитку. Можна з великою ймовірністю стверджувати, що якби не створення і діяльність добровольчих батальйонів, враховуючи жалюгідний стан і повільне реагування української армії, плани сепаратистів мали б шанс на успіх [60].

Загалом виділяють десять основних добровольчих батальйонів територіальної самооборони, які були створені для допомоги українській армії в боротьбі с зовнішньою агресією. [74] Вважається, що саме добровольці, доклали багато зусиль у формуванні боєздатності армії, про що свідчить позиція українського війська у зовнішніх рейтингах. В дослідженні Американського видання Business Insider українська армія у 2014 році піднялася до 21-го місця, і воювала з армією, яка знаходилась - на другому [75].

Оскільки чисельність добровольців була великою, а державного забезпечення деякі батальйоні на початку створення взагалі не мали все це взяли на себе волонтери. Одні волонтерські ініціативи допомагали окремим батальйонам, забезпечуючи своїм підопічним все необхідне, інше працювали за потребами всіх хто звернувся, багато прикладів, коли волонтери з власної ініціативи збирали допомогу і передавали за

потребами в зону АТО. Точної інформації про кількісний склад волонтерських організацій знайти не можливо. Наприклад на сайті Всеукраїнської громадської організація «Поруч» – спільнота волонтерів, які об'єдналися з метою реалізації благочинних проектів, у переліку волонтерських організацій вказано 239 різної потужності [76]. На сайті Міністерства інформаційної політики вказані тільки 12 великих волонтерських організацій [77].

З осені 2014 року волонтери почали тісну співпрацю з Міністерством оборони України, де було створено раду волонтерів. Представники волонтерських організацій залучені до речового, харчового та медичного забезпечення, деякі з них тепер працюють у департаментах Міністерства оборони, що відповідають за постачання Збройних Сил України. Головне – волонтери тут показують ефективність своєї діяльності порівняно зі старими армійськими кадрами.

Від початку листопада 2014 року в Україні діє громадська організація «Асоціація народних волонтерів», до якої ввійшли волонтерські організації, які регулярно надають допомогу військовикам і цивільним особам у зоні АТО (антитерористичної операції), а також ветеранам АТО та їхнім сім'ям [78].

Окремі волонтерські групи займаються допомогою в пошуках зниклих або загиблих солдатів. Основна частина таких рухів сформувалася після Іловайської трагедії, коли кількість загиблих та зниклих безвісти, за деякими свідченнями, вимірювалася в сотнях. Однією з таких організацій є «Союз Народна Пам'ять», гуманітарна місія «Чорний тюльпан».

Окремою сферою волонтерської діяльності також можна виділити гуманітарну допомогу вимушено переміщеним особам. Перші бойові дії почалися у Слов'янську навесні 2014 року, місцеві мешканці, а особливо патріотично налаштовані люди виїжджали з міста. Далі події почали розгортатися у Донецькому напрямку. Деякі до останнього не хотіли виїжджати і часто під обстрілами майже без необхідних речей залишали

свої домівки. Людям потрібна була термінова допомога. Влітку і восени 2014 року людей приймали по Україні, часто в необлаштованому житлі – дачі, будівлі відпочинку.

За даними Агентства ООН у справах біженців в Україні, Молдові та Білорусі 28 листопада 2014 року кількість мешканців окупованої території, які покинули свої помешкання і виїхали до інших областей України сягнуло 490 046 осіб, а ще 229 409 осіб виїхали на територію Російської Федерації [79].

Справами переселенців опікуються як Міжнародні організації – Міжнародна організація з міграції (МОМ), Чешська организация «Людина в біді», УВКБ ООН, Міжнародний благодійний фонд Карітас, Адра-Україна та інші [80]. Якщо на початку збройного конфлікту організації були більш зосереджені на наданні гуманітарної допомоги (харчі, теплі речі, ковдри, грошова допомога домогосподарсвам), то сьогодні вони допомагають відновити джерело доходу, надають правову, психологічну допомогу, підтримку у створенні власної справи [81]. Навіть створено спеціальний інтернет-ресурс, де можна подивитися, яку економічну допомогу на сьогодні надають міжнародні донори [82].

Консультаційну, правову і психологічну допомогу надавали і надають такі організації як Крим SOS, Восток SOS, Краматорск SOS, Станція Харків [83]. Крім того вони опікуються проблемами адаптації вимушено переміщених осіб у приймаючих громадах, допомагають працевлаштуванню, розселенню.

Часто самі постраждалі люди, які розуміють особисто як важко було втратити все і почати нове життя стають волонтерами. Люди створюють власні організації [84] чи примикають до волонтерських організацій і віддають частину вільного часу [85], допомагають військовим і переселенцям. [86]

Активні майданівці, які мали досвід у громадському секторі створили безліч культурних і освітніх проектів. [53] Один з них створений для

формування громадської компетенції - Відкритий Університет Майдану [7]. Навчальні курси, сформовані з відео-лекцій, практичних завдань та контрольних запитань (для перевірки набутих знань). Це курси від провідних викладачів бізнес-шкіл, громадського сектору, практиків з бізнесу та соціальної сфери. Теми навчальних курсів пов`язані з: персональним розвитком та реалізацією вашого потенціалу, підприємництвом, як механізмом якісного розвитку громади і суспільства, розумінням побудови та діяльності відкритого суспільства і його формування в Україні.

До культурних ініціатив, які з'явилися під час війни на Донбасі можна віднести волонтерські десанти митців, що приїжджають на Схід з концертами [87], поїзд Труханівська Січ – за час військових дій на Донбасі вже відбулося сім візитів Потягу Єднання Труханівська Січ [88]. Волонтери потягу організовували культурні події в містах Донеччини – майстер-класи, концерти. Останній сьомий потяг пройшов під тематикою професійна діяльність – кожна професія може бути мистецтвом. У акції прийняли участь близько 100 волонтерів. Всеукраїнська акція «Потяг Єднання України «Труханівська Січ» започаткована за ініціативи 86 громадських та волонтерських організацій за підтримки Президента України в рамках реалізації програми з підтримки національної єдності. Головною метою акції є спілкування українців з різних куточків країни, піднесенню патріотичного духу українців, а також популяризація національної культури [89].

Допомогу родинам загиблих активно здійснюють українці з Канади [32] та Польщі [50], є об'єднані волонтерські ініціативи, які залучають всіх охочих підтримати родини загиблих.

Проект «Сім'ї допомагають сім'ям» об'єднав ініціативу української волонтерської організації «Ініціатива Е+», україно-канадські організації (Євромайдан Канада, Конґрес Українців Канади, Ukraine Homecoming) , україно-американська «Ассоціація Клівленд Майдан», волонтерські групи

в Польщі, Голландії та Німеччині. Через он-лайн ресурс вони шукають небайдужих людей, які бажають підтримати сім'ї загиблих, зниклих безвісти або поранених бійців АТО. На сайті надані детальні інструкції, як надати допомогу у різних формах – гроші, речі, спілкування [90].

Метою інтернет-проекту «Небесна Гвардія» є зберегти пам'ять про загиблих і надати допомогу їх родинам. Через сайт можна переказати гроші напряму родині, чи написати листа [91].

Існує також ресурс допомоги постраждалим у військових конфліктах на території України ГО «Підмога. Інфо». Через ресурс іде збір інформації про потреби, волонтери допомагають постраждалим військовим повернутись до повноцінного життя. Організовують консультації експертів в законодавстві, протезуванні, пошуку роботи, допомагають в оформленні документів, протезуванні, навчанні новим навичкам, перекваліфікації, надають психологічну, правову допомогу [92].

Необхідно також відзначити вагомий внесок українських громадян, які у волонтерській роботі використовують комп'ютерні технології. Так, під час проведення євромайданів вони створювали сайти, які забезпечували інформаційну підтримку їх учасників, допомагали координувати спільні протестні дії. Події на Сході України перепрофілювали діяльність ІТ-волонтерів, які почали займатися розробкою електронних планшетів для артилеристів, автоматизацією армійських систем зв'язку, створенням безпілотних літальних апаратів тощо [93].

Оскільки на початку воєнних дій бракувало інформації про розташування української армії, місце знаходження терористів і лінії фронту в інформаційній сфері також з'явилися волонтери, що, доносили інформацію про хід бойових дій [94].

Висновки другого розділу ІІ

Таким чином враховуючи все вище викладене можна зазначити, що волонтерські ініціативи включаються у той момент, коли в суспільстві

виникає проблема чи виклик, і відповідальні люди не очікуючи, що її вирішить держава чи хтось інший, організовують її ефективне вирішення своїми силами. Так було і 150 років тому, коли Анрі Дюнан побачив, як без допомоги помирають поранені солдати, покликав на допомогу своїх друзів і сам відклав справи і допоміг організувати шпиталь. І під час Революції Гідності та війни на Сході саме волонтери стикнувшись с потребою в забезпеченні Майдану та армії, в необхідності допомоги постраждалим не відвернулися, а взяли відповідальність на себе. Згуртованості людей перед небезпекою також сприяв багаторічний досвід самоврядування у громадах, велика кількість військових конфліктів за історію українського народу.

Волонтери це люди, які не просто одноразово, вони розуміючи корінь проблеми і необхідність системного вирішення пропонують суспільству варіанти. Знов повертаючись до історії засновник Красного Хреста Дюнан не просто одноразово допоміг людям, він сформулював проблему і доніс її варіанти вирішення до міжнародної спільноти, схиливши на свою сторону. Волонтери в Україні працюють не уособлено, вони підтримують зв’язки з державними структурами, налагоджують систему, а не просто закривають дірки.

Що до засад на яких базується саме феномен українського волонтерства, то це безумовно національна самосвідомість і потреба створення міцної, вільної держави України. Це хотіла і канадська діаспора, якої не вдалося захистити Українську Народну Республіку у ХХ сторіччі, тому націоналісти проживаючи за океаном плекали надію це зробити у майбутньому, всією своєю діяльністю підтримуючи ідеї незалежності України. Це хочуть і патріотично налаштовані сучасні українці, які виборювали це право на Євромайдані, а зараз на війні. Хтось напряму бере участь у військових діях, а хтось несе на собі забезпечення, без якого був би неможливий спротив армії Російської Федерації. Таким чином реалізується ефективна самоорганізація суспільства.

РОЗДІЛ ІІІ. ЕВОЛЮЦІЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.

3.1 Трансформація волонтерського руху від вдоволення потреб до свідомої громадської позиції.

В роботі «Становлення й розвиток волонтерського руху в процесі формування громадянського суспільства в Україні» було проведено дослідження формування громадянського суспільства та впливу на нього волонтерського руху. [95] Автори провели експертне опитування 724 респондентів, використовуючи метод дослідження CATI – телефонні інтерв'ю, дзвінки на мобільні номери, унаслідок чого визначено такі результати.

Відповіді на запитання «Чи є волонтерський рух одним із видів самоорганізації» розподілилися так:

«так» – 587 опитаних (81,1%);
«важко відповісти» – 87 опитаних (12,0%);
«ні» – 50 опитаних (6,9%).

У наступному запитанні респонденти мали відповісти на питання «Чи впливає волонтерський рух на розвиток громадянського суспільства?»:

так – 630 опитаних (87,0)%;
важко відповісти – 58 опитаних (8,0%);
ні – 36 опитаних (5,0%).

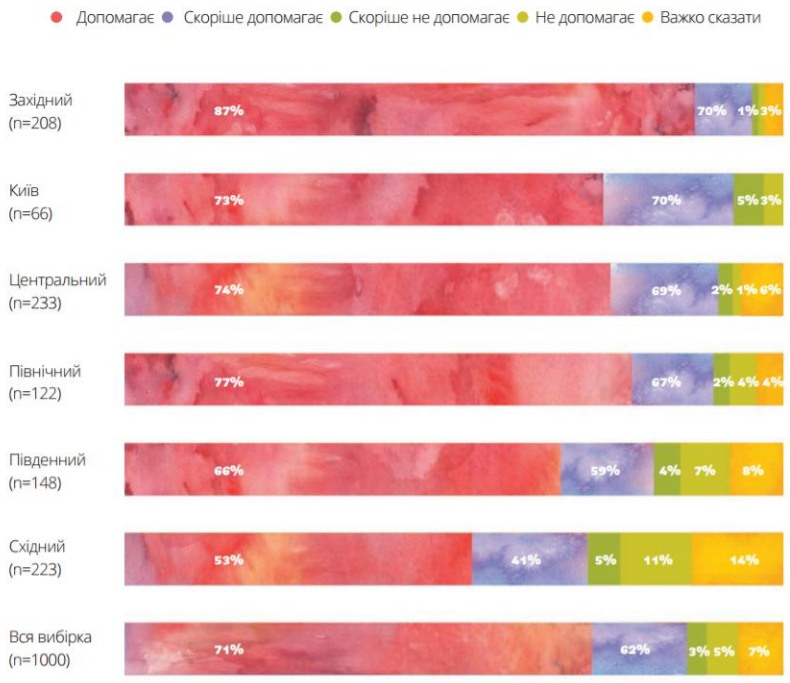
Отже, ми бачимо, що більшість указують на те, що волонтерський рух формується за рахунок самоорганізації народу, а також має безпосередній вплив на розвиток громадянського суспільства в Україні.

Ще до проведення антитерористичної операції, люди вбачали важливу роль громадських організацій у різних сферах суспільного життя. В

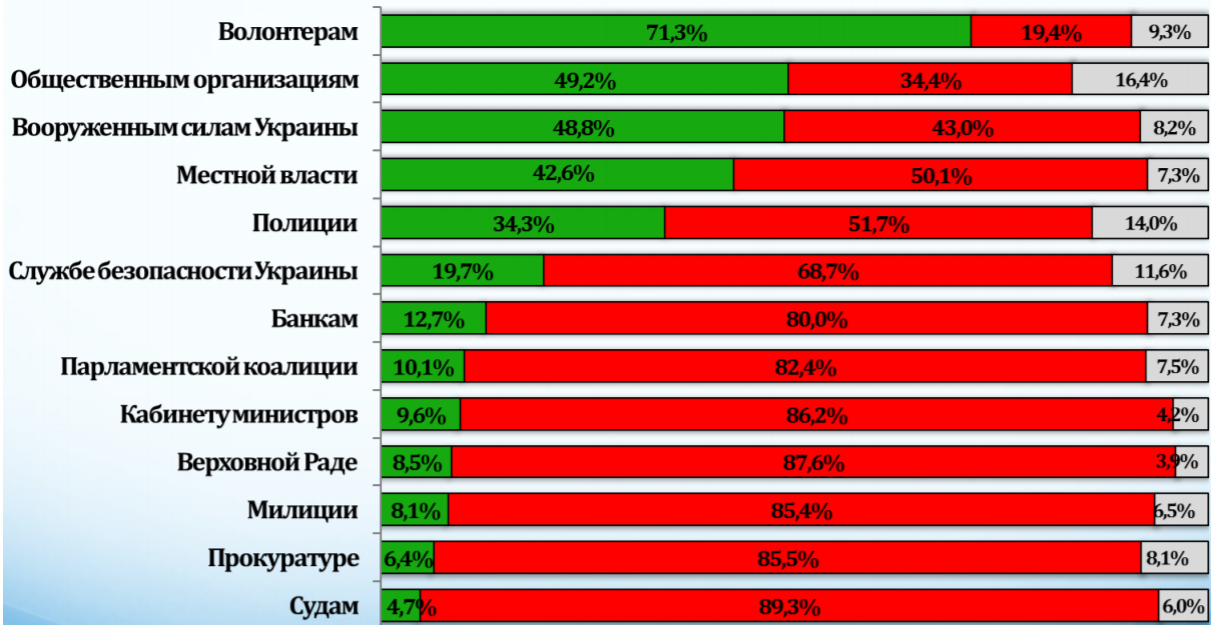
опитуванні 2013 року від 35 до 65% оцінили важливість ролі громадських організацій. При чому найменший показник має сфера політики та виборчих кампаній – 37,3%, найвищий показник у пропаганді здорового способу життя, профілактики наркоманії та алкоголізму, захисті природного середовища, дозвіллі - 64,9-60,4% [96].

Війна змінила уяву про можливу роль громадських організацій, особливо, що стосується волонтерів. За результатами дослідження, проведеного у грудні 2014 року на замовлення ООН 62% респондентів визнали велику роль волонтерів у політичних змінах, 71% відсотків згодні з тим, що волонтерський рух допомагає зміцнювати мир, а 81% українців назвали волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства [1].

Відповідно до Всеукраїнського соціологічного дослідження на тему "Суспільно-політичні настрої населення України", яке проводилося у лютому 2016 р, 71,3% довіряють волонтерам і 49,2% громадським організаціям. [97] Це найвищій показник з усіх категорій (Діаграма 2).

Малюнок 2. Чи допомагає волонтерський рух зміцненню миру в Україні?

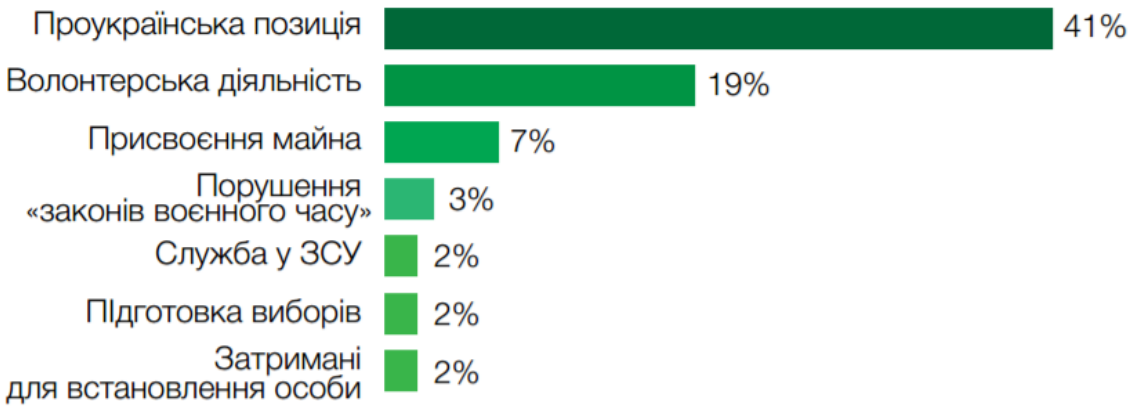

- довіряю, - не довіряю, - важко відповісти

Малюнок 3. Рівень довіри українців до різних інститутів суспільства.

З відносно другорядної ролі, громадські організації стали виконувати ключові для життєдіяльності держави ролі, пов'язані з проведенням АТО. Своє нове значення волонтерський рух втілює завдяки посиленню своїх загальних функцій як політичного інституту громадянського суспільства [98].

Визнанням ролі волонтерів у врегулюванні військового конфлікту і розбудові миру в країні можна вважати вкрай негативне ставище до волонтерів і добровольців з боку незаконних збройних формувань, які діють на неконтрольованій території. В дослідженні Коаліції громадських організацій «Справедливість заради миру на Донбасі», які опитували полонених незаконними збройними формуваннями, наявно представлено (Малюнок 4), що серед категорій звинувачень волонтерство було другим після патріотизму. [2] Саме серед військових з добровольчих батальйонів виявлено найжорстокіше поводження на допитах і катування.

Малюнок 4. Звинувачення, що висувалися цивільним особам, які були полонені в 2014 році незаконними збройними формуваннями так званих ЛНР та ДНР.

Л. О. Жужа в своїй роботі «Модифікація функцій громадянського суспільства під впливом антитерористичної операції в Україні» [99] виділяє волонтерські функції:

- функції організації і самоорганізації. Волонтерські структури об'єднують енергію добровольців, надають їх діям упорядкований характер;
- функція координації. Волонтери координують зусилля небайдужих українців у своїх зусиллях допомогти тим, хто цього потребує в зоні АТО. Волонтери з різних міст координують свої зусилля для вирішення спільної справи.
- функція інтеграції. Волонтерський рух об'єднує людей, що бажають особисто допомогти АТО та жертвам війни;
- функція мобілізації. Волонтери мобілізують людей на захист країни. Вони є центром тяжіння для патріотів і сприяють підвищенню енергії на подолання ворогів;
- функція комунікації. Завдяки структурам волонтерських організацій здійснюються зв'язки громади і бійців АТО, переселенців та державних установ, що приймають переселенців з зони АТО;

- функція консолідації. Волонтерський рух згуртовує окремих осіб, груп, організацій для посилення боротьби за спільні цілі перемоги в АТО. Для вирішення схожих завдань нерідко відбувається злиття декількох волонтерських структур, що підвищує ефективність їх дії.

Слід відмітити посилення особистісних функцій волонтерів, таких як:

- соціалізації,
- ідентифікації,
- самореалізації.

Завдяки діяльності волонтерів зростає загальний громадський настрій у населення. Волонтери своїми діями надають приклад іншим людям дієвого патріотизму. У молоді, що приймає участь у волонтерських акціях формується громадянська свідомість, закріплюються розуміння необхідності активної участі у громадських справах. Це закріплює навички політичної активності, що особливо важливо для молоді. Відомо, що в попередні роки молодь відрізнялася політичною пасивністю індиферентністю, небажанні приймати участь навіть у голосуванні на виборах.

Волонтерство не тільки підвищило активність громадянського суспільства, а надає йому нові риси допомоги державі, навіть заміщення, держави у виконанні внутрішніх функцій держави, а саме функцій захист, забезпечення безпеки.

Дослідник волонтерського руху Тетяна Лях, спираючись на концепцію соціальної демократії П.Херста, [100] наголошує на тому, що кризу у сфері соціальної політики можна подолати, розвиваючи структури громадянського суспільства. [101]

Визнання ролі громадськості в розвитку держави зрозуміли не тільки в Україні, цей факт підтверджується європейським досвідом, який на

прикладі ФРГ періоду 90-х років досліджує в своїй роботі кандидат політичних наук Дмитро Нечаєв [102].

Зміни в політичному житті Німеччини в аналізованому періоді відбулися в результаті складних взаємодій інтересів різних соціальних груп, загострення ряду проблем (масове безробіття, особливо в східних землях, «нова бідність», труднощі з отриманням освіти) об'єднувало населення до усвідомлення своїх корпоративних цілей, що виливалося в відповідну політичну активність. Форми активності виявилися дуже різними: позапарламентські акції протесту, виступи «незадоволених» існуючою системою, прилучення до неформальних груп, участь в діяльності громадських організацій і т.д. Об'єднання людей у суспільстві, їх корпоративізм став представляти серйозну загрозу для партій, підриваючи їх провідну роль у політичному житті. Певна частина населення вже бачила в неурядових організаціях (НУО) альтернативу партіям. [103]

Стабільність цієї системи була немислима без «третього сектору» - сфери суспільних об'єднань. Для збереження стійкості політичним інститутам слід було знайти оптимальне співвідношення спадкоємності і оновлення.

Системі був потрібен «стрижень», здатний забезпечити жорстку опірність радикальним змінам і вберегти її від руйнівних впливів, але в тому ж часі швидко адаптуватися до змін.

Головним політичним актором подібного процесу на думку німецького вченого Тіло Лівальда виявлялися НПО, які виконували функції організатора діалогу в соціумі, інструментом та індикатором взаємодії держави і суспільства. [103] Цей інструмент надавав громадянам можливість безпосередньо брати участь в ухваленні політичних рішень і тим самим брати на себе відповідальність за долю країни, з іншого - забезпечував «зворотний зв'язок» держави з населенням, що в кінцевому

підсумку вів до соціальної оптимізації владних рішень та зниження напруженості в суспільстві.

Лівальд в дослідженні європейського громадянського суспільства виділяє серед переваг організацій третього сектора їх горизонтальну ієрархію, меншу бюрократію, гнучкість і швидкість реагування, високу кваліфікацію персоналу, знання проблем, нижчі ціни за рахунок залучення сил волонтерів, економію державних витрат, що виділяються на управління, і плюралізм в ухваленні рішень. Сьогодні Німеччина стоїть на перших позиціях в Європі щодо оцінки праці волонтерів, а це, безумовно, позначається на рівні розвитку соціальної сфери в цілому. Наприклад, у земельному правління спортивної молоді у Баден-Вюртемберзі на 20 службовців, які одержують за свою роботу заробітну платню, припадає 162 тис. добровольців [104].

Всі ці якості і розуміння своєї важливої ролі у трансформації сучасної України призводить до того, що волонтери, які не мали попереднього досвіду громадської активності до часів Майдану, перестають займатися суто забезпеченням і поступово переходять в громадський сектор, а деякі волонтери переходять в сектор «Влада». Наприклад, відома волонтерка, яка започаткувала організацію «Крила Феніксу» Тетяна Ричковська волонтёр АТО, кавалер ордена Княгині Ольги III-го ступеня, стала народним депутатом, вона також є радником Міністра оборони. За підсумками парламентських виборів до Верховної Ради потрапило кілька десятків військовослужбовців, які брали участь в АТО на різних посадах, включно з командирськими [105]. Висока довіра людей до волонтерів і добровольців забезпечила кандидатам перемогу на виборах у 2014 році. З місцевих мешканців – це, наприклад, Костянтин Матейченко, який був першим комбатом батальйону «Артемівськ».

Про високу довіру суспільства до волонтерів, а особливо жінок свідчить рейтинг найвпливовіших жінок, який опублікував журнал

«Фокус» у 2014 році. Перші десять місць віддали жінкам-волонтеркам [106].

Зміни у кількісному складі волонтерів – зменшення активності людей (готовність давати гроші і організовувати транспортування допомоги на Схід) пояснюється з одного боку тим, що забезпечення армії значно покращилося, вимушено перемішені особи вже не потребують такої оперативної допомоги, з другого тим, що люди дійсно втомилися від війни, а третя причина – перехід волонтерів у іншу сферу роботи.

Частина волонтерського руху переходить у громадський сектор, надає соціальну, правову допомогу переміщеним особам, організовує культурні акції, займається просвітницькою діяльністю. Саме за ініціативи ГО «Бахмут Український» у місті відбуваються патріотичні акції, відкрилася «Вільна бібліотека» . Члени організації беруть активну участь у роботі Громадської ради при Бахмутському виконкомі піднімають болючі питання, здійснюють громадський контроль. Громадська організація разом з Творчою майстернею «Оберіг» організували показ традиційного та сучасного українського одягу на День вишиванки [107].

Частина активних членів волонтерського руху, яка працювала в організації «Бахмут Український» створила окремі організації. Активну громадську позицію зайняла ГО «Бахмутська Фортеця», яка працює в інформаційному полі, підвищуючи таким чином роль громадськості, висвітлюючи хід реформ і питання євроінтеграції. Організація здійснює моніторинг роботи місцевого самоврядування (контроль е-декларування, звітності посадовців, прийняття нормативних актів), приймає активну участь у роботі Громадської ради, реалізує культурні і молодіжні ініціативи [108].

Налагоджувати життя мешканцям прифронтових районів допомагає Благодійна організація «Пліч-о-пліч». Серед її напрямків роботи: координація гуманітарної допомоги від великих гуманітарних організацій, поставки обладнання до Бахмутської лікарні, допомога з

налагодженням опалення у селищі Майорське, участь у ремонті будівель, наприклад Бахмутського територіального центру і дуже важливий напрямок – організація дозвілля дітей з Майорську, Жованки, які знаходяться поблизу лінії зіткнення [109].

В культурній і соціальній сфері працює колишній очільник «Бахмуту Українського» Сергій Ніколаєнко, організовуючи дозвілля, особистий і творчий розвиток мешканців Бахмуту (переважно молоді) в Просторі ідей «Майстерня» [110].

Члени ГО «Велоінтеграція» також займають активну громадянську позицію, працюють в Громадській раді при Бахмутському виконкомі. Члени організації також займаються популяризацією велосипедного руху, розвитком велосипедної інфраструктури. Крім того організація сумісно з Краєзнавчим музеєм в цьому році провела перший у місті велоквест «Фортеця Бахмута» [111].

До політичного поля увійшли колишні волонтери «Бахмуту українського» в Часів Ярі. Спочатку активісти об'єдналися в громадську організацію «Успішна Громада», а потім зареєстрували міську організацію партії «Сила людей». [112] Активісти займаються об'єднанням громади і хочуть в подальшому мати своїх представників в місцевому самоврядуванні.

3. 2. Розробка уроку з використанням матеріалів дослідження

Історія України. XI клас

Тема. "Суспільно-політичне життя доби Незалежності"

Мета:

навчальна: ознайомити з основними напрямками розвитку політичного життя і розвитку громадянського суспільства в Україні починаючи з моменту проголошення Незалежності до сьогодення,

зробивши фокус на місцевому розвитку громадської активності, представництві округу в Верховній раді, складі депутатів міської ради, огляді громадських ініціатив сьогодення.

розвивальна: розвивати вміння аналізувати, зіставляти, робити висновки, працювати з різними джерелами інформації;

виховна: виховувати учнів на яскравих прикладах активної громадської позиції, яка надає розвиток місцевому суспільству і державі.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Форма проведення: презентація нового матеріалу, знайомство з місцевим активістом, громадським діячом, керівником ГО «Бахмут Український» Сергієм Гончаровим.

Обладнання: виставка літератури з теми; документи; портрети відомих народних депутатів від округу; комплекс ІКТ з доступом до Інтернету.

Міжпредметні зв'язки: географія, політологія, всесвітня історія, інформатика.

Формування предметних компетентностей: хронологічна – вміння учнів орієнтуватися в історичному часі; просторова – орієнтування учнів в історичному просторі; інформаційна – вміння учнів працювати з джерелами історичної інформації; мовленнєва – будувати усні та письмові висловлювання щодо історичних подій і явищ; логічна – аналізувати, пояснювати історичні факти, формулювати теоретичні поняття, положення, концепції; аксіологічна – формулювати версії й оцінки історичного руху та розвитку.

Література:

1. Танцюра В. І. Історія України : навчальний посібник / В. І. Танцюра, С. М. Куліш, О. О. Пересада – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – с.2. Історія України : короткий огляд / ред.: В. Іванишин . – Дрогобич : Відродження, 1992 . – 47 с.

2. Шаповал В. М. Історія Основного Закону: конституційний процес в Україні у 1990-1996 рр. / В. М. Шаповал, А. В. Корнєєв. – Х.: Фоліо, 2011. – 111 с.

3. Бойко О. Д. Історія України: підручник / О. Д. Бойко. 4-те вид., доповн. – К.: Академвидав, 2012. – 704 с

4. Кресіна І.О. Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми: монографія / І.О. Кресіна, Є.В. Перегуда. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 368 с

5. Слюсаренко А.Г. Новітня історія України (1900–2000): підручник / А.Г. Слюсаренко (кер. кол. авт.), В.І. Гусєв, В.М. Литвин та ін. – К.: Вища школа, 2002. – 719 с.

6. Пірен М. І. Політико-владна еліта України (соціо-психологічна модель: монографія / М. І. Пірен. – Кіровоград: Імекс ЛТД, 2013. – 136 с.

7. Пометун О.І. «Історія України 11 клас», Х: «Сиция», 2012.

8. «Двадцать лет назад они всколыхнули Бахмут». Газета «События» от 6.01.2010

9. Веб-ресурси: Офіційний сайт центральної виборчої комісії: http://www.cvk.gov.ua/. Офіційний сайт Бахмутскьої міської ради: http://artemrada.gov.ua/ru

План уроку:

І. Організаційний момент.

II. Активізація знань учнів.

III. Мотивація навчальної діяльності.

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Утворення незалежної держави, формування багатопартійної системи, парламентські вибори, депутати з округу № 46 у Верховній Раді.

2. Розвиток громадського руху в Бахмуті.

V. Закріплення нових знань.

VI. Підсумки уроку.

VII. Коментоване оцінювання учнів.

VIII. Домашнє завдання.

Хід уроку:

I. Організаційний момент.

Сьогодні ми проведемо незвичайний урок. Спочатку познайомимося як наша держава переходила від тоталітарного режиму СРСР до демократичної системи. Проведемо огляд виборів, через сайт Центральної виборчої комісії подивимось, які кандидати висувалися і були обрані на вибори у Верховну Раду від нашого округу №46 у 1998, 2002, 2006, 2007, 2012, 2014 році. Подивимось, яка була підтримка у цих кандидатів і трошки познайомимось з їхніми біографіями. А в другій половині поговоримо про розвиток громадського життя в Бахмуті, до нас приєднається гість - керівник ГО «Бахмут Український» Сергій Гончаров, який був активним членом клубу «Пошук» у 90-ті роки, активно займався громадською діяльністю після початку війни на Сході України. Ви почуєте про розвиток громадського руху в місті і зможете поставити питання.

II. Активізація знань учнів.

1. Назвіть в який день ми святкуємо здобуття Незалежності України, ікі події передували цьому?
2. Як визначалося рішення про незалежність? Яке голосування відбулося і коли?
3. Яка партія створювала ідеологію СРСР? Як розподілилася влада в Незалежній Україні, як обиралися члени головного законодавчого органу країни Верховної Ради?

   Узагальнюючи результати бесіди, вчитель наголошує на тому, що економічно перші роки незалежності були дуже важкі, люди свідомо проголосували за здобуття незалежності і чекали саме від влади активних дій і пошуку виходу з кризи. Свої надії вони хотіли реалізувати через голосування і вибір своїх кандидатів у законодавчу владу.

III. Мотивація навчальної діяльності.

Після досить легкого здобуття Незалежності (без крові) перед державними органами влади стало багато питань, треба було розділити і утворити три гілки влади, утворити армію, затвердити свої державні символи, запровадити закони і прийняти основний закон України – Конституцію, треба було визначити кордони, запровадити громадянство, запровадити власну грошову одиницю, розділити повноваження президента, уряду і парламенту. На суспільно-політичному полі з’явилися нові політичні сили, яки приймали участь у виборах і формували політику в громадах. Нажаль невдоволення населення економічною ситуацією призвело до того, що під час виборів у 1994 році найбільшу підтримку отримала комуністична партія, нові сили не змогли показати свою дієздатність.

Вибори до Верховної Ради 3го скликання відбулись 29 березня 1998 р. Вперше в історії українською парламентаризму вони відбулися на принципах змішаної (пропорційно-мажоритарної) системи. В новому

парламенті ліві партії отримали 174 місця, партії центру – 108, праві партії – 53. Жодна політична партія не дістала явної переваги у парламенті. В результаті тривалого пошуку та компромісу різних політичних сил Головою Верховної Ради України було обрано Олександра Ткаченка.

Вибори до Верховної Ради IV скликання також проходили за змішаною системою. За підсумками голосування, в загальнодержавному багатомандатному окрузі з 30 виборчих блоків 4% бар'єр подолали: блок "Наша Україна" на чолі з В.Ющенком – 23,55%, Комуністична партія України – 20,01%, блок "За єдину Україну!" – 11,79%, Блок Юлії Тимошенко – 7,25%, Соціалістична партія України – 6,87%, Соціал-демократична партія України (об'єднана) – 6,27%.

V скликання - Результатом активної передвиборчої боротьби між представниками "помаранчевого табору" стало те, що найбільше голосів на виборах 26 березня 2006 р. набрала Партія регіонів (189 мандатів), другу позицію посів Блок Юлії Тимошенко (129), далі йшов блок "Наша Україна" (81), Соціалістична партія (33), Комуністична партія (21). Вибори в 2006 році вперше проходили за пропорційною системою.

VI скликання - На виборах за пропорційною системою 3% бар'єр подолали три партії: Партія регіонів (175 мандатів), Блок Юлії Тимошенко (156), Блок "Наша Україна – Народна самооборона" (72), Комуністична партія України (27), "Блок Литвина" (20). Соціалістична партія України набрала 2,86% і до парламенту не потрапила. У новому складі Верховної Ради України Блок Юлії Тимошенко і блок "Наша Україна – Народна самооборона" утворили парламентську більшість у складі 227 депутатів. Головою Верховної Ради України було обрано Арсенія Яценюка, а Прем'єр-міністром України – Юлію Тимошенко.

VII скликання. Верховна Рада VII скликання була сформована за результатами виборів 28 жовтня 2012 року. Вибори проводились за змішаною системою, внаслідок чого Партія Регіонів виборола 187 місць, 102 мандати отримала "Батьківщина", 40 — УДАР, 38 — Свобода і 32 —

КПУ. Вибори супроводжувались численними скандалами (на 5 округах так і не було встановлено переможців, а довибори в цих округах закінчились не менш скандально).

VIII скликання

26 жовтня 2014 р. відбулися позачергові вибори до Верховної Ради VIII скликання.

> За результатами виборів за змішаною системою "Блок Петра Порошенка" отримав 146 місць, "Народний фронт" — 83 депутати, "Опозиційний блок" — 40 депутатів, "Об'єднання "Самопоміч" — 32 депутати, Радикальна партія Олега Ляшка — 22 депутати, ВО "Батьківщина" — 19 мандатів.

IV. Вивчення нового матеріалу.

Вчитель пропонує опрацювати документ підручника (Пометун О.І. «Історія України 11 клас», Х: «Сиция», 2012) с.232.

Після ознайомлення, переходимо до вивчення інформації про вибори у Верховну Раду через офіційний сайт ЦВК. Передивляємося результати виборів, кандидатів.

Запитання: Що ви чули про роль цих особистостей у місті?

Що ви знаєте про функції народних депутатів?

Чи важливо на вашу думку приймати участь у виборах, цікавитися кандидатурами, голосувати і далі слідкувати за роботою депутата, приходити на прийом?

Вчитель: Підсумовуючи хочу зазначити, що депутати, які представляють наш округ мають збирати пропозиції і представляти інтереси людей на території виборчого округу. Цікавитися кандидатурами і ходити на вибори необхідно – таким чином ви самі приймаєте участь у соціально - політичному житті країни і обираєте таким чином курс на майбутнє. Результати такого курсу ви побачите через декілька років, а може і десятків років. А сьогодні ми маємо честь познайомитись з

людиною, яка має певний досвід у політичному житті нашого міста. Хочу надати слово нашого гостю Сергію Гончарову.

Під час розповіді Сергій Олексійовича вчитель показує на екрані документи і фотографії з його архіву. Особливу увагу він приділяє розвитку волонтерського руху і громадського руху останні три роки, після Революції Гідності. Він розказує як була утворена велика волонтерська організація «Бахмут Український», як волонтери допомагали у лікарні, готували їжу, збирали гроші на обмундирування, харчування, пристрої для військових, як організовували мітинги на підтримку України після звільнення міста. Гончаров приділяє увагу різноманіттю волонтерського руху, в якому приймали участь люди різних соціальних рівнів, різного віку і релігійних вподобань, але вони змогли об'єднатися, при появі небезпеки знищення української державності на території Донецької області. Вони разом з військовими боронили українську землю, забезпечуючи їм надійний тил. С. Гончаров також розкаже про культурні і громадські ініціативи своєї організації. Наголошую на необхідності особливо у такий складний для країни час бути активним громадянином, знати свою історію і розбиратися у сучасному політичному житті міста і країни. Учні можуть ставити питання.

V. Закріплення нових знань.

Виконуємо тест з підручника (Пометун О.І. «Історія України 11 клас», Х: «Сиция», 2012) с. 236.

VI. Підсумки уроку.

Розвиток соціально-політичного життя в умовах Незалежності – це складний і недосконалий процес, багато помилок і деструктивних наслідків завдає низька політична культура і національна свідомість громадян, виборців, кандидатів і депутатів, що треба терміново змінювати. Такі місцеві осередки активних громадян допомагають сформувати

громадянське суспільство, і є своєрідною рушійною силою змін і реформ у державі.

VII. Коментоване оцінювання учнів.

VIII. Домашнє завдання.

1) Прочитати с. 242-256 підручника.
2) Зайти на сайт Бахмутської міської ради, ознайомитись зі списком депутатів і знайти депутата зі свого округу.

Висновки розділу ІІІ

Тож, волонтерська діяльність, яка виникла у часи, коли держава не вдовольняла потреби людей, поступово перетворюється в політичну. Хоча частина волонтерів не має політичних амбіцій, вони все одно формують нову політику у різних сферах місцевої громади. Вони стали своєрідним інструментом в досягненні діалогу між державою і суспільством.

Діяльність волонтерів має велике виховне значення і саме в цьому полягає практична значущість даного дослідження. На підтвердження вказаного положення додається авторська розробка шкільного уроку з використанням матеріалів роботи.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Відповідальність, самоорганізація, високий ступінь довіри до волонтерів формують у суспільстві соціальний капітал країни. Волонтерський і громадський рух допомагають створенню горизонтальних зв’язків між членами суспільства, які були знищені під час панування радянської ідеології, що будувала владу саме на центральній лінії партії. Окремі групи людей в громаді не мали соціальних зв’язків поза цією партійною ідеологією. Тепер, коли в громадах люди об’єднуються задля соціальної допомоги іншим чи створення добробуту для всієї громади, борються за демократичні принципи, в України з’явилася можливість від пострадянської збіднілої за останні 25 років країни перетворитися в модернову і розвинену демократію [9].

Можливості, які відкриваються для волонтерів можуть стати початком переходу суспільства від «природного» стану, до режиму «вільного доступу».

До країн із високими стандартами життя нині належить лише 15% країн, у яких проживає 25% усього населення світу. Більшість із них належать до західної цивілізації. Ці країни були багатшими вже в XIX ст. й залишилися такими у XX ст. Вони володіють чимось таким, що називається сталим розвитком, тобто відповідають тим очікуванням й обіцянкам, що пов'язують з модернізацією. Країни багатого клубу мають вбудований механізм, який після кожного збою системи дає можливість повернутися на рейки сталого зростання. До критеріїв такого механізму історик Ярослав Грицак відносить також режим «вільного доступу»[9].

За теорією американського політолога Дуґласа Нортома, світова історія подає нам приклади двох різних способів організації суспільства. За першого все контролює еліта, що становить невеликий відсоток населення. Міцно тримаючи у своїх руках владу і пов'язані з нею привілеї, вона забирає собі левову частку прибутку, що надходить від підданих. Твої життєві шанси залежать від того, ким ти є і які ти маєш особисті зв'язки –

передусім з особами, які мають владу. Цей спосіб організації суспільства є природним, він домінував і досі продовжує домінувати у світі.

Альтернативний спосіб побудований на відкритому змагальному процесі в політиці й економіці. За такого ладу менше важить те, ким ти є і кого ти знаєш, а більше – що ти робиш і що ти вмієш зробити. Цей лад виник декілька століть тому на Заході, коли еліти, ради своїх же власних інтересів, змушені були відкривати доступ до влади дедалі більшій кількості населення, аж поки цей доступ не став всезагальним.

Перехід від одного суспільства «природного стану» до суспільства «відкритого доступу» ані легкий, ані швидкий. Він залежить від наявності чи відсутності певних культурних передумов.

Є великі передумови того, що саме з розвитку волонтерського руху почнеться процес переходу України до країн «вільного доступу», які мають найрозвиненішу економіку і як результат, високий рівень життя людей.

ПОСИЛАННЯ

[1] Всеукраїнське дослідження волонтерського руху в Україні проведене на замовлення ООН посібник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/volunteer.pdf

[2] Ті, що пережили пекло: свідчення жертв про місця незаконних ув'язнень на Донбасі / Коаліція громадських організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі». Бєлоусов Ю.Л., Кориневич А.О., Мартиненко О.А., Матвійчук О.В., Павліченко О.М., Роменський Я.В., Швець С.П.; за редакцією авторів. – Київ: ЦП Компринт, 2015. – 84 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.khpg.org/files/docs/1451396610.pdf

[3] Закон України про волонтерську діяльність. [Електронний ресурс]. Режим доступу: - http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17

[4] Загальна декларація волонтерів підписана в 1990 році в Парижі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/70-zagalna_deklaracya_volonterv

[5] Декларація волонтерів, підписана в Нідерландах в 2001 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.dyvensvit.org/articles/2018.html

[6] Вікіпедія список волонтерів російсько-української війни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2_%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8_(2014_%E2%80%94_%D0%B4%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%B5%D1%80)

[7] - Перша Міжнародна конференція на тему: “Розвиток, стандартизація та впровадження тактичної медицини в Україні" Український дім, Київ, 19-21 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainianworldcongress.org/index.php/id/670

[8] - Перша дистанційна платформа громадянської освіти від Відкритого Університету Майдану (ВУМ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.vum.org.ua/about-project/.

[9] Грицак, Я.Й. 26-й ПРОЦЕНТ, або Як подолати історію / Ярослав Грицак. – К.: Фонд Порошенка, 2014. – 136 с. – (Серія «Жити по-новому»). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uamoderna.com/images/biblioteka/yak-podolaty-histiry.pdf

[10] Соколов О.В Армія Наполеона відкритий доступ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wars175x.narod.ru/fr_armee02.html

[11] - Сорокіна, Т. Історія медицини відкритий доступ - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bibliograph.com.ua/423/37.htm

[12] Історія створення Червоного Хреста офіційний сайт Тернопільської обласної організації Товариства Червоного Хреста України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://redcross-te.blogspot.com/p/blog-page.html

[13] ДО 150-РІЧЧЯ УЧАСТІ М.І. ПИРОГОВА У КРИМСЬКІЙ ВІЙНІ 1853-1856 РР. Антощук К.Ф. Національний музей-садиба М.І. Пирогова м. Вінниця (вул. Пирогова, 155, м. Вінниця, Україна, 21008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pirogov.com.ua/mi_zivemo_na_zemli_ne_dlya_sebe_tilki_ua.htm

[14] Пирогов Н.И. Из "Военно-врачебного дела"// Пирогов Н.И. Севастопольские письма и воспоминания.- М., 1950.-С. 211.

[15] Лозан Л.В. Милосердя на полі бою електронний ресурс режим доступу - http://library.vnmu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/CHervonij-Hrest-kopiya.pdf

[16] Ткаченко Т. Флоренс Найтингейл: легендарная «леди со светильником» /Т. Ткаченко // Фармацевт-практик .- 2008 .- № 5 .- С. 86- 89

[17] М.П.Лукашевич, І.І.Мигович. Теорія і методи соціальної роботи: Навч.посіб. - 2-ге вид., доп. і випр. - К.:МАУП, 2003. – 168, (https://msn.khnu.km.ua/pluginfile.php/200266/mod_resource/content/1/%D0%BB%D0%B5%D0%BA_2_13.htm)

[18] – Заверико Н.В. Організація роботи служби волонтерів: метод реком/ Заверико Н.В. – Запоріжжя: ЗДУ, 2005. – 28с.

[19] - Менеджмент волонтерських груп від А до Я: навч.-метод. посібник / За ред. Т.Л. Лях; авт.-кол.: З.П. Бондаренко, Т.В. Журавель, Т.Л. Лях. Та інш. – К.: Версо-04, 2012-288с. http://elibrary.kubg.edu.ua/3486/1/T_LYAKH_MVGVADZ_KSP%26SR_IL.PDF

[20] - Всеукраїнська мережа служб «Телефон довіри для всіх». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.forum.o2.ua/en/projects/204.

[21] Декларація Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні Верховна Рада України; Декларація від 15.12.1992 № 2859-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2859-12

[22] Закон України Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні Верховна Рада України; Закон від 05.02.1993 № 2998-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2998-12

[23] – Лях. Т.Л., Хижняк.О.В. Участь молоді у волонтерстві як важлива складова соціальної активності. http://web.archive.org/web/20141216095327/http://elibrary.kubg.edu.ua/1212/1/T_LYAKH_UMVSGDMB_KSP%26KO_IPSP.pdf

[24] Гражданская журналистика: особенные дети нуждаются в сказке как никто другой. Громадський медіапортал «Бахмут in.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/grazhdanskaya-

zhurnalistika/1127-grazhdanskaya-zhurnalistika-osobennye-deti-nuzhdayutsya-v-skazke-kak-nikto-drugoj

[25] Гражданская журналистика: акция для молодежи «Жизнь без насилия» закончилась зажигательной дискотекой. Громадський медіапортал «Бахмут in.ua». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/grazhdanskaya-zhurnalistika/1141-grazhdanskaya-zhurnalistika-aktsiya-dlya-molodezhi-zhizn-bez-nasiliya-zakonchilas-zazhigatelnoj-diskotekoj

[26] Всеукраїнський соціальний центр волонтер. Офіційна сторінка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/History_volunteer

[27] Цікаві факти про волонтерство. Ресурсний центр гурт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gurt.org.ua/news/recent/16290/

[28] – Волонтерство. Науково-дослідний інститут праці й зайнятості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/Volonterstvo.pdf

[29] - Есть рекорд. Волонтерами Евро-2012 пожелали стать жители 142 стран мира. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sport.bigmir.net/euro2012/prep_ukraine/1528582-Est--rekord--Volonterami-Evro-2012-pozhelali-stat--zhiteli-142-stran-mira

[30] - Як я був волонтером на UEFA EURO 2012. Це перемога. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ceperemoga.com.ua/i-did-it/yak-ya-buv-volonterom-na-uefa-euro-2012.html/

[31] Школа волонтерів: Навчальний посібник / За заг.ред. Г.С.Скитьової [Авторський колектив: Брик Я.А., Говорун Н. В., Дементьєв В.В., Лащук О.М., Мельник О.В., Потій О.В., Скитьова Г.С., Тищенко М.П.] – 166 с.- К: 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://poruch.ua/wp-content/uploads/2016/10/Posibnik.pdf

[32] – Феномен українського волонтерства: підтримка української діаспори в Канаді. Громадський медіапортал «Бахмут in.ua» [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/v-artemovske/1405-fenomen-ukrajinskogo-volonterstva-pidtrimka-ukrajinskoji-diaspori-v-kanadi

[33] - Лисюк М.Л. Повоєнна українська еміграція та її роль у створенні українських громадсько-політичних організацій у Канаді (1922 – 1933 рр.) / М.Л. Лисюк // Магістеріум: історичні студії: зб. наук. праць.– К. : Педагогіка, 2001. – Вип. 7.

[34] - Стечишин Ю. Між українцями в Канаді. - Едмонтон: Саек. Союз Українців Самостійників, 1953. - С 94-95.

[35] Ряст О. Сучасна українська еміграція та її завдання. - Бм., 1928. - С 12-13.

[36] Павличенко Т.К. Рух національної єдності: З приводу ювілейної конференції УНО Канади. - Вінніпег: Вид.Головної Управи УСГ, 1952. - С

[37] Войценко О. Літопис українського життя в Канаді:В 11 т. - Б.М., б.р.: Товариство Тризуб. - Т.4 - С 103.

[38] Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії / Ред. О.В.Герус. - Вінніпег: УВАН, 1994. - С 78.

[39] Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891-1991). - Монреаль; Оттава, 1991. - С 185-186.

[40] Українська Стрілецька Громада в Канаді, 1928-1938 // Альманах Канади.- Саскатун: Вид. Головної Управи УСГ, 1938. - С 20.

[41] Марунчак М.Г. Історія українців Канади: у 2-х т. / М.Г. Марунчак. – Вінніпег : накладом Української вільної академії наук в Канаді, 1991. – Т. 2. – 512 с

[42] Перший статут УНО (відбитка заголовної і першої сторінки) // На шляху до національної єдності: п’ятдесят років праці Українського національного об’єднання Канади 1932–1982: ювілейний збірник. – Торонто : Українське національне об’єднання крайова екзекутивна, 1982.

[43] Дзира О. Український націоналістичний рух в Канаді 1918-1939 рр. і його організаційне оформлення ISSN 2409-6806. Наукові записки

Національного університету «Острозька академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://histj.oa.edu.ua/assets/files/Dzyra.pdf

[44] - Як українська діаспора виборювала незалежність України? Радіо Свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/27926212.html

[45] - Гриньох Н.В. Українські науково-історичні центри в Канаді в 50–80-х роках XX століття: основні напрямки діяльності. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06. – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Львівський національний університет імені Івана Франка.

[46] - Юрій Недужко. Боротьба української діаспори за демократію та державну незалежність України (кінець 70-х – початок 90-х років XX століття). Наукові записки Національного університету "Острозька академія": Історичні науки. – Вип. 11 / Національний університет "Острозька академія", Українське Історичне Товариство, Світова наукова рада при СКУ, Українська американська асоціація університетських професорів. Відп. редактори: І. Пасічник, Л. Винар, ред. А. Атаманенко. – Острог: РВВ Національного університету "Острозька академія", 2008. – 540 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.oa.edu.ua/36/1/NZ_Vyp_11.pdf

[47] - Феномен українського волонтерства очами американки українського походження. Громадський медіапортал «Бахмут in.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/v-artemovske/1458-fenomen-ukrajinskogo-volonterstva-ochami-amerikanki-ukrajinskogo-pokhodzhennya

[48] - Офіційний сайт Об'єднання українців у Польщі. Історична довідка[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oup.ukraina.com.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=178&Itemid=115

[49] - Об'єднання українців у Польщі. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B1%27%D1%94%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2_%D1%83_%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D1%96

[50] Феномен українського волонтерства: як допомагає Україні національна меншина з Польщі?/ Громадський медіапортал «Бахмут IN.UA» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/v-artemovske/1426-fenomen-ukrajinskogo-volonterstva-yak-dopomagae-ukrajini-natsionalna-menshina-z-polshchi

[51] Горєлов Д. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. / Д. Горєлов. – К.: НІСД, 2015. – 36 с.

[52] Единомышленники из Бахмута. Украинского/ Остров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ostro.org/donetsk/society/articles/503876/

[53] Волонтери Майдану: волонтерство не залежить від соціальних та політичних обставин у країні / Гурт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gurt.org.ua/news/recent/29985/

[54] Фейсбук сторінка Євромайдан SOS. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/EvromaidanSOS/

[55] Юридична сотня офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legal100.org.ua/about-us/

[56] Газета Аптека он-лайн Медична і фармацевтична служба Майдану: гордість та надія України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apteka.ua/article/279909

[57] Фейсбук сторінка Штабу національного спротиву [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/pg/Medsluzhba2013/about/?ref=page_internal

[58] «Я просто хочу, чтобы все бойцы вернулись домой», - волонтер из Бахмута. Громадське радіо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hromadskeradio.org/ru/programs/lyudy-donbasu/ya-prosto-hochu-chtoby-vse-boycy-vernulis-domoy-volonter-iz-bahmuta

[59] Бойовий шлях гвардійської медроти в зоні АТО. Офіційний сайт Національної гвардії України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ngu.gov.ua/ua/news/boyovyy-shlyah-gvardiyskoyi-medroty-v-zoni-ato

[60] - Як дзвони Михайлівського монастиря рятували майданівців під час революції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://24tv.ua/yak_dzvoni_mihaylivskogo_monastirya_ryatuvali_maydanivtsiv_pid_chas_revolyutsiyi_n639014

[61] - Рятівник з Михайлівського собору: Автобус з "беркутівцями" в 10 метрах від церкви сіяв паніку серед людей/ Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/society/2013/12/4/143967/

[62] - Михайлівський Золотоверхий монастир. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%97%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%80#cite_note-11

[63] - ПАРАФІЇ ЛЬВІВСЬКОЇ АРХИЄПАРХІЇ ДОЛУЧАТЬСЯ ДО ЗБОРУ ПОЖЕРТВ ДЛЯ ПОТРЕБ МАЙДАНУ. Католицький оглядач – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://catholicnews.org.ua/parafiyi-lvivskoyi-arhiieparhiyi-doluchatsya-do-zboru-pozhertv-dlya-potreb-maydanu

[64] Офіційний сайт Об'єднаної Євангельської Церкви Живого Бога. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://livegod.org/ukr/

[65] Нові герої Донбасу: Сергій Косяк - пастор, волонтер. Тексти. org.ua - [Електронний ресурс]. – Режим

доступу:http://texty.org.ua/pg/article/textynewseditor/read/75084/Novi_geroji_Donbasu_Sergij_Kosak__pastor?a_srt=&a_offset=0

[66] Пастор-волонтер: Мы заносили пакеты с продуктами в каждый дом. Юстус – інформаційний портал[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://justus.com.ua/ru/inter/2015/07/01/832/

[67] Подвиг в тылу: женщины-волонтеры из Жованки оберегают родной поселок (лонгрид, видео). Громадський медіапортал Бахмут .in.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://bahmut.in.ua/novosti/v-artemovske/1427-podvig-v-tylu-zhenshchiny-volontery-iz-zhovanki-oberegayut-rodnoj-poselok

[68] На Євромайдані формують загони самооборони. Максимум ФМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://maximum.fm/na-yevromajdani-formuyut-zagoni-samooboroni_n89102

[69] - Парубій розповів про самооборону Майдану: є гуцульська, бойківська, козацька сотні. 7 днів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://7days-ua.com/news/parubij-rozpoviv-pro-samooboronu-majdanu-je-hutsulska-bojkivska-kozatska-sotni/

[70] - Звіт: Добровольчі батальйони. Виникнення, діяльність, суперечності. Антікор [Електронний ресурс]. – Режим доступу:: https://antikor.com.ua/articles/46226-zvit_dobrovoljchi_bataljjoni._viniknennja_dijaljnistj_superechnosti

[71] Самооборона допомагатиме МВС і створить резервні батальйони. Українська правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/6/7024516/?attempt=1

[72] 2-й батальйон спеціального призначення НГУ «Донбас». Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://uk.wikipedia.org/wiki/2-%D0%B9_%D0%B1%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B9%D0%BE%D0%BD_%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD

%D0%BD%D1%8F_%D0%9D%D0%93%D0%A3_%C2%AB%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D1%81%C2%BB

[73] - Кількісний склад батальйону "Донбас" досяг 630 осіб. Військова панорама. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://wartime.org.ua/11238-kilkisniy-sklad-batalyonu-donbas-dosyag-630-osib.html

[74] - Топ 10 Українських добровольчих формувань АТО. Цікавості [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://cikavosti.com/top-10-ukrayinskih-dobrovolchih-formuvan-ato/

[75] - The 35 Most Powerful Militaries In The World. Business Insider [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.businessinsider.com/35-most-powerful-militaries-in-the-world-2014-7?utm_content=buffer1c90c&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer

[76] Список волонтерських організацій України. Поруч [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://poruch.ua/volonterskie-organizatsii.html

[77] Волонтерські організації. Офіційний сайт Міністерства інформаційної політики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://mip.gov.ua/ru/content/volonterski--organizacii.html

[78] Тохтарова І. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин / І. Тохтарова // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування, – 2014 р. – № 2, – С. 48 – 61.

[79] Звіт Агентства ООН у справах біженців в Україні, Молдові та Білорусі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Sitrep%2020%20-%20Ukraine%20-%2028%20November%202014.pdf

[80]– Забезпечення продуктами харчування і ваучерами для придбання товарів першої необхідності. Адра-Україна офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://adra.org.ua/project-ru/produktyi-pitaniya/

[81]– Міжнародна організація з міграції представництво в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.iom.org.ua/ua/dopomoga-vymushenym-pereselencyam-i-gromadam-yaki-zaznaly-naslidkiv-konfliktu

[82] Огляд економічної допомоги мешканцям Донбасу. Допомога Донеччині. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.helpfordonbass.org/

[83] Восток SOS. Фейсбук сторінка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://www.facebook.com/pg/vostoksos/about/?ref=page_internal

[84]Сильна духом. Переселенка з Донецька створила у Житомирі громадську організацію, щоб допомагати землякам. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: htmlhttps://zt.20minut.ua/lyudi/silna-duhom-pereselenka-z-donetska-stvorila-u-zhitomiri-gromadsku-orga-10549613.html

[85] «Рішення допомагати іншим часто приходить, коли сам гостро потребуєш допомоги», — переселенка з Донецька. Допоможемо Гуманітарний Штаб Ріната Ахметова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.fdu.org.ua/ua/news/5722

[86] «Допомагатиму, доки не закінчиться війна»,- волонтерка-переселенка в Луцьку. Волинські новини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.volynnews.com/news/society/dopomahatymu-poky-ne-zakinchytsia-viyna-volonterka-pereselenka-v-lutsku/

[87] Українські митці дали концерт до Дня Захисника України в Артемівську-Бахмуті. Громадський медіапортал «Бахмут in.ua». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/v-artemovske/567-ukrajinski-mittsi-dali-kontsert-do-dnya-zakhisnika-ukrajini-v-artemivsku-bakhmuti

[88] В Київ 25 квітня прибуде потяг Єднання "Трухановська Січ". Українські національні новини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.unn.com.ua/uk/news/1660613-v-kiyiv-25-kvitnya-pribude-potyag-yednannya-trukhanivska-sich

[89] Міністр культури України Євген Нищук зустрівся з організаторами та учасниками Всеукраїнської акції «Потяг Єднання України «Труханівська Січ». Офіційний сайт Міністерства культури України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245210828&cat_id=244913751

[90]- Сім'ї допомагають сім'ям. Офіційний сайт ініціативи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://families.org.ua/about-project.html

[91]- Небесна гвардія сайт допомоги загиблим учасникам АТО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ngua.org/project

[92] pidmoga. info Фейсбук стоінка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://www.facebook.com/pg/pidmoga/about/?ref=page_internal

[93] IT-волонтерство «Армії SOS». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/volunteers/2014/10/16/182233/

[94]- Волонтеры "Вернись живым" опубликовали хронологию боевых действий в районе Светлодарской дуги. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2016/12/23/354346_volonteri_opublikovali_hronologiyu.html

[95]- Становлення й розвиток волонтерського руху в процесі формування громадянського суспільства в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vjhr.sk/archive/2016_2_2/16.pdf

[96] Результати національних щорічних моніторингових опитувань. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://i-soc.com.ua/institute/soc-mon-2013.pdf

[97] Общественно-политические настроения населения Украины. Блок 1: Политика, рейтинги. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://institute.gorshenin.ua/programs/researches/2652_obshchestvennopoliticheskie.html

[98] Українське суспільство: стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / [за ред. В.М. Ворони, М.О. Шульги]. — К. : Ін-т соціології НАН України, 2013.— 566 с.

[99] Л. О. Жужа. Модифікація функцій громадянського суспільства під впливом антитерористичної операції в Україні. - Сучасне суспільство. 2016, Випуск 1 (11).

[100]- Hirst P. Asscitive Democracy New Forms of Economis and Social Governance Cambridge, 1994.

[101]- Лях Т. Л. Історичні засади соціально-педагогічної діяльності волонтерів за кордоном. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/1570/1/T_LYAKH_IZSDVZK_KSP%26KO_IPSP.pdf

[102]- Нечаев Д. Н. ФРГ: от “государства партий” к “государству общественных объединений”? – Полис. Политические исследования. 2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.politstudies.ru/files/File/2002/2/Polis-2002-2-Nechaev.pdf

[103] Ливальд Т. 1999. Финансирование социальной сферы в Германии. Роль третьего сектора. – О взаимодействии организаций третьего сектора (НКО) с государственными органами в сфере социальной политики. Международный опыт. М.

[104] Добровольчество в России и в мире в контексте социального партнерства: Сб. ст. /Отв. ред. И.Н. Гаврилова. – М.: Институт сравнительной политологии РАН, 2001. – 80 с

[105] - Комбати-депутати: Рада чи війна? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/02/150223_mps_in_army_vs

[106] – Фокус. 100 найвпливовіших жінок України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://focus.ua/society/319776/

[107] – Офіційний сайт ГО «Бахмут Український». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmutukr.org

[108] – Студенты педагогического училища Бахмута выиграли интерактивную доску (Видео). Громадський медіапортал «Бахмут in.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/v-artemovske/1367-studenty-pedagogicheskogo-uchilishcha-bakhmuta-vyigrali-interaktivnuyu-dosku

[109] Благодійна організація «Пліч-о-пліч». Фейсбук сторінка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/groups/952023241509303/?fref=ts

[110] – Простір ідей «Майстерня». Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://xn--80aklkirfi4j.org/pro-majsternyu/

[111] Первый велоквест в Бахмуте собрал больше семидесяти участников. Громадський медіапортал «Бахмут in.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/v-artemovske/1006-pervyj-velokvest-v-bakhmute-sobral-bolshe-semidesyati-uchastnikov

[112] Сила людей Часів Яр. Фейсбук сторінка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/groups/995727527176355/?fref=ts

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

[1] Закон України про волонтерську діяльність. [Електронний ресурс]. Режим доступу: - http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17

[2] Декларація Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні Верховна Рада України; Декларація від 15.12.1992 № 2859-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2859-12

[3] Закон України Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні Верховна Рада України; Закон від 05.02.1993 № 2998-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2998-12

[4] Загальна декларація волонтерів підписана в 1990 році в Парижі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/70-zagalna_deklaracya_volonterv

[5] Декларація волонтерів, підписана в Нідерландах в 2001 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.dyvensvit.org/articles/2018.html

[6] Благодійна організація «Пліч-о-пліч». Фейсбук сторінка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/groups/952023241509303/?fref=ts

[7] Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891-1991). - Монреаль; Оттава, 1991. - С 185-186.

[8] Бойовий шлях гвардійської медроти в зоні АТО. Офіційний сайт Національної гвардії України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ngu.gov.ua/ua/news/boyovyy-shlyah-gvardiyskoyi-medroty-v-zoni-ato

[9] Всеукраїнське дослідження волонтерського руху в Україні проведене на замовлення ООН посібник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/volunteer.pdf

[10] Вікіпедія список волонтерів російсько-української війни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2_%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8_(2014_%E2%80%94_%D0%B4%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%B5%D1%80)

[11] – Волонтерство. Науково-дослідний інститут праці й зайнятості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/Volonterstvo.pdf

[12] Войценко О. Літопис українського життя в Канаді:В 11 т. - Б.М., б.р.: Товариство Тризуб. - Т.4 - С 103.

[13] Волонтери Майдану: волонтерство не залежить від соціальних та політичних обставин у країні / Гурт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gurt.org.ua/news/recent/29985/

[14] Волонтерські організації. Офіційний сайт Міністерства інформаційної політики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://mip.gov.ua/ru/content/volonterski--organizacii.html

[15] Восток SOS. Фейсбук сторінка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://www.facebook.com/pg/vostoksos/about/?ref=page_internal

[16]- Волонтеры "Вернись живым" опубликовали хронологию боевых действий в районе Светлодарской дуги. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2016/12/23/354346_volonteri_opublikovali_hronologiyu.html

[17] Всеукраїнський соціальний центр волонтер. Офіційна сторінка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/History_volunteer

[18] В Київ 25 квітня прибуде потяг Єднання "Труханівська Січ". Українські національні новини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.unn.com.ua/uk/news/1660613-v-kiyiv-25-kvitnya-pribude-potyag-yednannya-trukhanivska-sich

[19] - Всеукраїнська мережа служб «Телефон довіри для всіх». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.forum.o2.ua/en/projects/204.

[20] Грицак, Я.Й. 26-й ПРОЦЕНТ, або Як подолати історію / Ярослав Грицак. – К.: Фонд Порошенка, 2014. – 136 с. – (Серія «Жити по-новому»). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uamoderna.com/images/biblioteka/yak-podolaty-histiry.pdf

[21] Гражданская журналистика: особенные дети нуждаются в сказке как никто другой. Громадський медіапортал «Бахмут in.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/grazhdanskaya-zhurnalistika/1127-grazhdanskaya-zhurnalistika-osobennye-deti-nuzhdayutsya-v-skazke-kak-nikto-drugoj

[22] Гражданская журналистика: акция для молодежи «Жизнь без насилия» закончилась зажигательной дискотекой. Громадський медіапортал «Бахмут in.ua». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/grazhdanskaya-zhurnalistika/1141-grazhdanskaya-zhurnalistika-aktsiya-dlya-molodezhi-zhizn-bez-nasiliya-zakonchilas-zazhigatelnoj-diskotekoj

[23] - Гриньох Н.В. Українські науково-історичні центри в Канаді в 50–80-х роках XX століття: основні напрямки діяльності. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06. – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Львівський національний університет імені Івана Франка.

[24] Горєлов Д. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. / Д. Горєлов. – К.: НІСД, 2015. – 36 с.

[25] Газета Аптека он-лайн Медична і фармацевтична служба Майдану: гордість та надія України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apteka.ua/article/279909

[26] ДО 150-РІЧЧЯ УЧАСТІ М.І. ПИРОГОВА У КРИМСЬКІЙ ВІЙНІ 1853-1856 РР. Антощук К.Ф. Національний музей-садиба М.І. Пирогова м. Вінниця (вул. Пирогова, 155, м. Вінниця, Україна, 21008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pirogov.com.ua/mi_zivemo_na_zemli_ne_dlya_sebe_tilki_ua.htm

[27] Дзира О. Український націоналістичний рух в Канаді 1918-1939 рр. і його організаційне оформлення ISSN 2409-6806. Наукові записки Національного університету «Острозька академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://histj.oa.edu.ua/assets/files/Dzyra.pdf

[28] «Допомагатиму, доки не закінчиться війна»,- волонтерка-переселенка в Луцьку. Волинські новини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.volynnews.com/news/society/dopomahatymu-poky-ne-zakinchytsia-viyna-volonterka-pereselenka-v-lutsku/

[29] Добровольчество в России и в мире в контексте социального партенрства: Сб. ст. /Отв. ред. И.Н. Гаврилова. – М.: Институт сравнительной политологии РАН, 2001. – 80 с

[30] Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії / Ред. О.В.Герус. - Вінніпег: УВАН, 1994. - С 78.

[31] – Заверико Н.В. Організація роботи служби волонтерів: метод реком/ Заверико Н.В. – Запоріжжя: ЗДУ, 2005. – 28с.

[32] Звіт: Добровольчі батальйони. Виникнення, діяльність, суперечності. Антікор [Електронний ресурс]. – Режим доступу:: https://antikor.com.ua/articles/46226-zvit_dobrovoljchi_bataljjoni._viniknennja_dijaljnistj_superechnosti

[33] Звіт Агентства ООН у справах біженців в Україні, Молдові та Білорусі. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу:http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Sitrep%2020%20-%20Ukraine%20-%2028%20November%202014.pdf

[34]– Забезпечення продуктами харчування і ваучерами для придбання товарів першої необхідності. Адра-Україна офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://adra.org.ua/project-ru/produktyi-pitaniya/

[35] Історія створення Червоного Хреста офіційний сайт Тернопільської обласної організації Товариства Червоного Хреста України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://redcross-te.blogspot.com/p/blog-page.html

[36] - Кількісний склад батальйону "Донбас" досяг 630 осіб. Військова панорама. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://wartime.org.ua/11238-kilkisniy-sklad-batalyonu-donbas-dosyag-630-osib.html

[37] Лозан Л.В. Милосердя на полі бою електронний ресурс режим доступу - http://library.vnmu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/CHervonij-Hrest-kopiya.pdf

[38] - Лисюк М.Л. Повоєнна українська еміграція та її роль у створенні українських громадсько-політичних організацій у Канаді (1922 – 1933 рр.) / М.Л. Лисюк // Магістеріум: історичні студії: зб. наук. праць.– К. : Педагогіка, 2001. – Вип. 7.України, 2013.— 566 с.

[39] Л. О. Жужа Модифікація функцій громадянського суспільства під впливом антитерористичної операції в Україні. ISSN 2411-7587. Сучасне суспільство. 2016, Випуск 1 (11).

[40] – Лях. Т.Л., к.пед.н, Хижняк.О.В. к.соціол.н. Участь молоді у волонтерстві як важлива складова соціальної активності. http://web.archive.org/web/20141216095327/http://elibrary.kubg.edu.ua/1212/1/T_LYAKH_UMVSGDMB_KSP%26KO_IPSP.pdf

[41]- Лях Т. Л. Історичні засади соціально-педагогічної діяльності волонтерів за кордоном. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/1570/1/T_LYAKH_IZSDVZK_KSP%26KO_IPSP.pdf

[42] Марунчак М.Г. Історія українців Канади: у 2-х т. / М.Г. Марунчак. – Вінніпег : накладом Української вільної академії наук в Канаді, 1991. – Т. 2. – 512 с

[43] М.П.Лукашевич, І.І.Мигович. Теорія і методи соціальної роботи: Навч.посіб. - 2-ге вид., доп. і випр. - К.:МАУП, 2003. – 168, (https://msn.khnu.km.ua/pluginfile.php/200266/mod_resource/content/1/%D0%BB%D0%B5%D0%BA_2_13.htm)

[44] - Менеджмент волонтерських груп від А до Я: навч.-метод. посібник / За ред. Т.Л. Лях; авт.-кол.: З.П. Бондаренко, Т.В. Журавель, Т.Л. Лях. Та інш. – К.: Версо-04, 2012-288с. http://elibrary.kubg.edu.ua/3486/1/T_LYAKH_MVGVADZ_KSP%26SR_IL.PDF

[45] Михайлівський Золотоверхий монастир. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%97%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%80#cite_note-11

[46] Міжнародна організація з міграції представництво в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.iom.org.ua/ua/dopomoga-vymushenym-pereselencyam-i-gromadam-yaki-zaznaly-naslidkiv-konfliktu

[47] Міністр культури України Євген Нищук зустрівся з організаторами та учасниками Всеукраїнської акції «Потяг Єднання України «Трухановська Січ». Офіційний сайт Міністерства культури України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245210828&cat_id=244913751

[48] Нові герої Донбасу: Сергій Косяк - пастор, волонтер. Тексти. org.ua - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://texty.org.ua/pg/article/textynewseditor/read/75084/Novi_geroji_Donbasu_Sergij_Kosak__pastor?a_srt=&a_offset=0

[49] На Євромайдані формують загони самооборони. Максимум ФМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://maximum.fm/na-yevromajdani-formuyut-zagoni-samooboroni_n89102

[50]- Небесна гвардія сайт допомоги загиблим учасникам АТО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ngua.org/project

[51]- Нечаев Д. Н. ФРГ: от “государства партий” к “государству общественных объединений”? – Полис. Политические исследования. 2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.politstudies.ru/files/File/2002/2/Polis-2002-2-Nechaev.pdf

[52] - Офіційний сайт Об’єднання українців у Польщі. Історична довідка[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oup.ukraina.com.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=178&Itemid=115

[53] Об’єднання українців у Польщі. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B1%27%D1%94%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2_%D1%83_%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D1%96

[54] Офіційний сайт Об’єднаної Євангельської Церкви Живого Бога. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://livegod.org/ukr/

[55] Огляд економічної допомоги мешканцям Донбасу. Допомога Донеччині. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.helpfordonbass.org/

[56] Общественно-политические настроения населения Украины. Блок 1: Политика, рейтинги. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://institute.gorshenin.ua/programs/researches/2652_obshchestvennopoliticheskie.html
[57] Офіційний сайт ГО «Бахмут Український». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmutukr.org
[58] Пирогов Н.И. Из "Военно-врачебного дела"// Пирогов Н.И. Севастопольские письма и воспоминания.- М., 1950.-С. 211.
[59] Павличенко Т.К. Рух національної єдності: 3 приводу ювілейної конференції УНО Канади. - Вінніпег: Вид.Головної Управи УСГ, 1952. - С
[60] Перший статут УНО (відбитка наголовної і першої сторінки) // На шляху до національної єдності: п'ятдесят років праці Українського національного об'єднання Канади 1932–1982: ювілейний збірник. – Торонто : Українське національне об'єднання крайова екзекутивна, 1982.
[61] ПАРАФІЇ ЛЬВІВСЬКОЇ АРХИЄПАРХІЇ ДОЛУЧАТЬСЯ ДО ЗБОРУ ПОЖЕРТВ ДЛЯ ПОТРЕБ МАЙДАНУ. Католицький оглядач – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://catholicnews.org.ua/parafiyi-lvivskoyi-arhiieparhiyi-doluchatsya-do-zboru-pozhertv-dlya-potreb-maydanu
[62] Пастор-волонтер: Мы заносили пакеты с продуктами в каждый дом. Юстус – інформаційний портал[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://justus.com.ua/ru/inter/2015/07/01/832/
[63] Подвиг в тылу: женщины-волонтеры из Жованки оберегают родной поселок (лонгрид, видео). Громадський медіапортал Бахмут .in.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://bahmut.in.ua/novosti/v-artemovske/1427-podvig-v-tylu-zhenshchiny-volontery-iz-zhovanki-oberegayut-rodnoj-poselok
[64] Парубій розповів про самооборону Майдану: є гуцульська, бойківська, козацька сотні. 7 днів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://7days-ua.com/news/parubij-rozpoviv-pro-samooboronu-majdanu-je-hutsulska-bojkivska-kozatska-sotni/
[65] – Простір ідей «Майстерня». Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://xn--80aklkirfi4j.org/pro-majsternyu/

[66] Первый велоквест в Бахмуте собрал больше семидесяти участников. Громадський медіапортал «Бахмут in.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/v-artemovske/1006-pervyj-velokvest-v-bakhmute-sobral-bolshe-semidesyati-uchastnikov

[67] - Перша Міжнародна конференція на тему: “Розвиток, стандартизація та впровадження тактичної медицини в Україні" Український дім, Київ, 19-21 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainianworldcongress.org/index.php/id/670

[68] - Перша дистанційна платформа громадянської освіти від Відкритого Університету Майдану (ВУМ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.vum.org.ua/about-project/.

[69] Рятівник з Михайлівського собору: Автобус з "беркутівцями" в 10 метрах від церкви сіяв паніку серед людей/ Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/society/2013/12/4/143967/[

[70] «Рішення допомагати іншим часто приходить, коли сам гостро потребуєш допомоги», — переселенка з Донецька. Допоможемо Гуманітарний Штаб Ріната Ахметова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.fdu.org.ua/ua/news/5722

[71] Результати національних щорічних моніторингових опитувань. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://i-soc.com.ua/institute/soc-mon-2013.pdf

[72] Ряст О. Сучасна українська еміграція та її завдання. - Бм., 1928. - С 12-13.

[73] Соколов О.В Армія Наполеона відкритий доступ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wars175x.narod.ru/fr_armee02.html

[74] - Сорокіна, Т. Історія медицини відкритий доступ - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bibliograph.com.ua/423/37.htm

[75] - Стечишин Ю. Між українцями в Канаді. - Едмонтон: Саек. Союз Українців Самостійників, 1953. - С 94-95.

[76] Самооборона допомагатиме МВС і створить резервні батальйони. Українська правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/6/7024516/?attempt=1

[77] Список волонтерських організацій України. Поруч [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://poruch.ua/volonterskie-organizatsii.html

[78] Сильна духом. Переселенка з Донецька створила у Житомирі громадську організацію, щоб допомагати землякам. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: htmlhttps://zt.20minut.ua/lyudi/silna-duhom-pereselenka-z-donetska-stvorila-u-zhitomiri-gromadsku-orga-10549613.html

[79]- Сім'ї допомагають сім'ям. Офіційний сайт ініціативи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://families.org.ua/about-project.html

[80]- Становлення й розвиток волонтерського руху в процесі формування громадянського суспільства в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vjhr.sk/archive/2016_2_2/16.pdf

[81] Студенты педагогического училища Бахмута выиграли интерактивную доску (Видео). Громадський медіапортал «Бахмут in.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/v-artemovske/1367-studenty-pedagogicheskogo-uchilishcha-bakhmuta-vyigrali-interaktivnuyu-dosku

[82] Сила людей Часів Яр. Фейсбук сторінка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/groups/995727527176355/?fref=ts http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/02/150223_mps_in_army_vs

[83] Ті, що пережили пекло: свідчення жертв про місця незаконних ув'язнень на Донбасі / Коаліція громадських організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі». Бєлоусов Ю.Л., Кориневич А.О., Мартиненко О.А., Матвійчук О.В., Павліченко О.М., Роменський Я.В., Швець С.П.; за редакцією авторів. – Київ: ЦП Компринт, 2015. – 84 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.khpg.org/files/docs/1451396610.pdf

[84] Ткаченко Т. Флоренс Найтингейл: легендарная «леди со светильником» /Т. Ткаченко // Фармацевт-практик .- 2008 .- № 5 .- С. 86- 89

[85] Топ 10 Українських добровольчих формувань АТО. Цікавості [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://cikavosti.com/top-10-ukrayinskih-dobrovolchih-formuvan-ato/

[86] Тохтарова І. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин / І. Тохтарова // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування, – 2014 р. – № 2, – С. 48 – 61.

[87] Українська Стрілецька Громада в Канаді, 1928-1938 // Альманах Канади.- Саскатун: Вид. Головної Управи УСГ, 1938. - С 20.

[88] Українські митці дали концерт до Дня Захисника України в Артемівську-Бахмуті. Громадський медіапортал «Бахмут in.ua». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/v-artemovske/567-ukrajinski-mittsi-dali-kontsert-do-dnya-zakhisnika-ukrajini-v-artemivsku-bakhmuti

[89] – Україна ВВС. Комбати-депутати: Рада чи війна? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/02/150223_mps_in_army_vs

[90] Українське суспільство: стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / [за ред. В.М. Ворони, М.О. Шульги]. — К. : Ін-т соціології НАН [91] – Фокус. 100 найвпливовіших жінок України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://focus.ua/society/319776/

[92] – Феномен українського волонтерства: підтримка української діаспори в Канаді. Громадський медіапортал «Бахмут in.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/v-artemovske/1405-fenomen-ukrajinskogo-volonterstva-pidtrimka-ukrajinskoji-diaspori-v-kanadi

[93] - Феномен українського волонтерства очами американки українського походження. Громадський медіапортал «Бахмут in.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/v-artemovske/1458-

fenomen-ukrajinskogo-volonterstva-ochami-amerikanki-ukrajinskogo-pokhodzhennya

[94] Феномен українського волонтерства: як допомагає Україні національна меншина з Польщі?/ Громадський медіапортал «Бахмут IN.UA» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bahmut.in.ua/novosti/v-artemovske/1426-fenomen-ukrajinskogo-volonterstva-yak-dopomagae-ukrajini-natsionalna-menshina-z-polshchi

[95] Фейсбук сторінка Євромайдан SOS. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/EvromaidanSOS/

[96] Фейсбук сторінка Штабу національного спротиву [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

[97] Финансирование социальной сферы в Германии. Роль третьего сектора. – О взаимодействии организаций третьего сектора (НКО) с государственными органами в сфере социальной политики. Ливальд Т. 1999. Международный опыт. М.

[98] Цікаві факти про волонтерство. Ресурсний центр гурт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gurt.org.ua/news/recent/16290/

[99] Школа волонтерів: Навчальний посібник / За заг.ред. Г.С.Скитьової [Авторський колектив: Брик Я.А., Говорун Н. В., Дементьєв В.В., Лащук О.М., Мельник О.В., Потій О.В., Скитьова Г.С., Тищенко М.П.] – 166 с.- К: 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://poruch.ua/wp-content/uploads/2016/10/Posibnik.pdf

[100] - Юрій Недужко. Боротьба української діаспори за демократію та державну незалежність України (кінець 70-х – початок 90-х років XX століття). Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. – Вип. 11 / Національний університет “Острозька академія”, Українське Історичне Товариство, Світова наукова рада при СКУ, Українська американська асоціація університетських професорів. Відп. редактори: І. Пасічник, Л. Винар, ред. А. Атаманенко. – Острог: РВВ Національного університету “Острозька академія”, 2008. –

540 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.oa.edu.ua/36/1/NZ_Vyp_11.pdf

[101] Юридична сотня офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legal100.org.ua/about-us/

https://www.facebook.com/pg/Medsluzhba2013/about/?ref=page_internal

[102] - Як я був волонтером на UEFA EURO 2012. Це перемога. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ceperemoga.com.ua/i-did-it/yak-ya-buv-volonterom-na-uefa-euro-2012.html/

[103] - Як українська діаспора виборювала незалежність України? Радіо Свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/27926212.html

[104] «Я просто хочу, чтобы все бойцы вернулись домой», - волонтер из Бахмута. Громадське радіо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hromadskeradio.org/ru/programs/lyudy-donbasu/ya-prosto-hochu-chtoby-vse-boycy-vernulis-domoy-volonter-iz-bahmuta

[105] - Як дзвони Михайлівського монастиря рятували майданівців під час революції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://24tv.ua/yak_dzvoni_mihaylivskogo_monastirya_ryatuvali_maydanivtsiv_pid_chas_revolyutsiyi_n639014

[106] - Есть рекорд. Волонтерами Евро-2012 пожелали стать жители 142 стран мира. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sport.bigmir.net/euro2012/prep_ukraine/1528582-Est--rekord--Volonterami-Evro-2012-pozhelali-stat--zhiteli-142-stran-mira

[107] Единомышленники из Бахмута. Украинского/ Остров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ostro.org/donetsk/society/articles/503876/

[108] 2-й батальйон спеціального призначення НГУ «Донбас». Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://uk.wikipedia.org/wiki/2-%D0%B9_%D0%B1%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B9%D0%BE%D0%BD_%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0

%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%9D%D0%93%D0%A3_%C2%AB%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D1%81%C2%BB

[109] - The 35 Most Powerful Militaries In The World. Business Insider [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.businessinsider.com/35-most-powerful-militaries-in-the-world-2014-7?utm_content=buffer1c90c&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer

[110] IT-волонтерство «Армії SOS». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/volunteers/2014/10/16/182233/

[111] pidmoga. info Фейсбук стоінка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://www.facebook.com/pg/pidmoga/about/?ref=page_internal

[112]- Hirst P. Asscitive Democracy New Forms of Economis and Social Governance Cambridge, 1994.